

Բաժանորդագիրն կԱՆԻՍԻՆ՝ Թուրքիոյ Համար տարեկան 50 դրշ, Ռուսիոյ Համար 5 ռուբլի, ուրիշ երկիրներու Համար 12 ֆր:

Վեցամսեայ եւ եռամսեայ բաժանորդագրութիւնք եւս կ'ընդունուին:

Գաւառներէն Օսմանեան Նամակագրոշմ' կ'ընդունուին՝ 1 դրշ.նոցը 34 փարայի հաշ-ւով, կամ 100 դրուշի փոխարէն 115 դրշ:

ԾԱՂԻԿԻ վերաբերեալ ամէն գործի համար իմել:

Առ Տնօրէն-Հրատարակիչ
ՅՈՎՆԱՆ Պ. ՓԱԼԱԿԱՇԻԱՆ
Պոլիս, Պաշէ-Գաբու, Թաշխան, բիւ 5 0

ԾԱՂԻԿ

در علیہدہ ہفتچہ قیوسندہ طاش خانندہ
ہ. نومرو دہ « زاغیک » غزتہ سی مدیری
بالا قاشیان حوونان

S'adresser à
HOVNAN PALACACHIAN

Directeur du journal arménien « Dzaghik »,
Rue Bahtché-Kapou, Tach Han, 50
CONSTANTINOPLE

Հ Ր Ա Գ Ի Ր

40 փարա

Ազգային, Քաղաքական եւ Գրական

40 փարա

ՆՈՐ ԵՐԶԱՆ — Բ. ՏԱՐԻ. ԹԻՒ 36

ՈՒՐԲԱԹ

19 ՅՈՒՆԻՍ 1892

ԵՐԿՐՈՐԴ

ԳՐԱԴԱՏՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ

ԴՐԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ

ՓԱԼԱԿԱՇԻԱՆ ԵՒ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

Աշխարհագրութեան վեճը

Վեճին պատմութիւնը. — Անցեալ 1891 տարւոյ սկիզբներն էր, Պ. Գրիգոր Մարգարեան՝ Աշխարհագրութեան դասաւորը մը հրատարակեց և լրագրաց մէջ մեծադիպօրէ ազգարարեց թէ այս Աշխարհագրութեան հեղինակը «պատմութեան և աշխարհագրութեան ուսուցիչ» է, «Ազգ. առաջնակարգ մասնագէտներէն» է, թէ՛ գործն «արդի մանկավարժական մեթոտներու լիովին համաձայն և մեր կրթական վիճակին գործնական փորձառութեան վրայ հիմնուած» է, թէ՛ այս դասաւորը «ցարդ գտնուած աշխարհագրութեան դասագրոց բաղադրամբ» աւելի դիւրութեան և հաճոյալի է, «ոճը պարզ և մանաւանդ ճոխացեալ նորանոր ծանօթութիւններով և գործնական հրահանգներով», թէ՛ «Օսմանեան Պետութիւնն աւելի ընդարձակ, աւելի խնամով և մանրամասն կերպիւ նկարագրուած է», թէ՛ պատրաստուած է «ի պէտս Ազգ. Բարձրագոյն Նախարարարանոց», թէ՛ «վաւերացեալ է յԱռաջին. Սորհրդոյ Ազգ. Կեդր. Վարչութեան», և թէ՛ վերջապէս և հետեւաբար «կուգայ մեր դպրոցական դասագրոց շարքին մէջ կարեւոր դիրք մը գրաւել»:

Յայտարարութեան այս հրապարիչ ձեւը ամենուն ուշադրութիւնը հրաւիրեց գրքին վրայ, և աշխարհագէտ ընթերցողք իրենք զիրենք խաբուած գտնելով, բազումք ի նոցանէ կը թելադրուին հրապարակելու այս Նոր Աշխարհագրութեան բազմապիսի թերու-

թիւներն ու սխալները: Ուստի չգիտեմք ուրիշ լրագրաց զրկուած Բնագատականաց քանակութիւնը, «Ծաղիկ» ի խմբագրատունը սկսան հետզհետէ տեղալ Մարգարեան Աշխարհագրութեան վրայ Բնագատութիւններ՝ ոչոց ամենքն ալ երկարապատում կը թուէին գրքին անթիւ անհամար թերութիւններն ու սխալներն: Բնագատը բոլորն ալ կը խնդրէին իրենց գրուածոց ընդ փոյթ հրատարակութիւնն, բայց մեք մեղքնալով յայնժամ Մարգարեան Աշխարհագրութեան հեղինակն՝ որ խիստ լաւ գործ մ'արտագրած ինքեւ փառքը կ'զգար իւր մէջ, միանգամայն ընթերցող հասարակութիւնը չտաղտկացնելու համար՝ այդ Բնագատութիւններէն հրատարակեցինք միայն երկու հատը, ամենէն համառօտ և ամենէն մեղմ գրուածները: Եւ արդէն նիւթապէս անկարելիութիւն կար բոլոր Բնագատութիւնները հրատարակելու, վասն զի կարող էին գրաւել «Ծաղիկ» ի առ նուազն տասը թիւերը:

Պ. Մարգարեան՝ հրատարակուած երկու Բնագատութեանց առաջնոյն միայն պատասխանել փորձեց և իւր պատասխանով առաւել եւս ինկաւ. իսկ երկրորդին պատասխանելու քաջութիւնն իսկ չունեցաւ, այլ միայն գրեց թէ «Ծաղիկ» անձնական զօնը հաշիւ-հերէ թելադրեալ քննադատներու բանակ մը կազմած և իւր (Մարգարեանի) դէմ ելած է: Միւս կողմանէ, «Ծաղիկ» ի տպարանը գալով, սպառնացաւ դատ բանալ հրատարակուած քննադատութեանց համար, որպէս զի վախճայինք և այլ եւս քննադատութիւն չհրատարակէինք Մարգարեան Աշխարհագրութեան դէմ: Այն ժամանակ էր միայն որ «Ծաղիկ» ի խմբագրութիւնը, չէզոքութիւնը թողլով, ինքն իսկ ստանձնեց խնդիրը և հրապարակու իւր հաշիւը կարգադրեց Պ. Մարգարեանի հետ: Պ. Մարգարեան լռեց ընդ միշտ, բայց հանգարտ ալ չլինեցաւ: Դիմեց մեր

բարեկամաց ոմանց՝ Թախանձագին խնդրելով որ միջնորդ կանգնին «Ծաղիկ» ի Տնօրէնին քով, որպէս զի այլ եւս բան չհրատարակուի իւր գրքին դէմ: «Ես ի՞նչ ըրած եմ Փալագաչեանին որ իմ գրքիս վրայ քննադատութիւններ կը հրատարակէ, թշնամութիւն մ'ունի» ինձ հետ, մանաւանդ որ ես իրեն միշտ բարեկամ եղած եմ և Դպրոցատէր Տիկնանց աղջկանց վարժարանին մէջ ալ պաշտօնակից ենք: Այսպիսի առարկութիւններով կարծած է համոզել մեր բարեկամները, որ մեր կողմանէ անվայելուչ բան է իրեն գրքին դէմ քննադատութիւններ հրատարակելը:

Ինչ և իցէ. մեք մեր բարեկամաց Թախանձագինն զիջանելով, խաղաղադրեցուցինք Մարգարեան Աշխարհագրութեան վրայ որ և է բան հրատարակելը, և խնդիրը փակուեցաւ:

Անցան ամիսներ և հրատարակուեցաւ Մարգարեանի Համառօտ Աշխարհագրութիւնը: Այս անգամ՝ հրատարակելու համար մեզ ներկայացուած քննադատութիւններէն և սխալացուցակներէն և ոչ մին հրատարակեցինք:

Անցան մի քանի ամիսներ ևս, մի օր նստակ ընդունեցանք Տպարանապետ Գարեգին Էֆ. Պաղտատեանէ՝ որ կարեւոր առաջարկութեան մը համար տեսակցութիւն մը կը խնդրէր: Տեսնուեցանք: Գարեգին Էֆ. իրեն հրատարակիչ՝ առաջարկէր մեզ Պ. Մարգարեանի հազարութեան դ

նա տպագրիչ, եւ ինչպէս զարմանալի չհակիրց պիտի լինէինք, Ընդունեցին առաջարկութիւնը, պայմանաց մասին համաձայնեցանք, պայմանագրուեցանք, և ես սկսայ մէկ կողմանէ ձեռագիր պատրաստել ու տպարան տալ, որպէս զի միւս կողմանէ շարունակ: Ձեռագիրներու պատրաստութիւնը և տպագրութիւնը ամիսներ տեւելէ յետոյ, վերջապէս հրապարակ եղաւ Փալագաչեան Պաշկերազարդ Աշխարհագրութիւնը:

Եւ ահա սկսաւ Փալագաչեան եւ

գամ չկայ Մարգարեան Աշխարհագրութեան մէջ: Ձեզած բանն ի՞նչպէս կարող էինք օրինակել: Իսկ աշխարհի գանազան մասանց վրայ դրուած հարցումներն ու հրահանգներն մեր Աշխարհագրութեան մէջ աւելի ճոխ են քան թէ Մարգարեան Աշխարհագրութեան մէջ. և յետոյ, մեր դրած հարցումներն ու հրահանգներն ուրիշ են, ձերինները ուրիշ: Հետաքրքիր ընթերցողք թո՛ղ բաղդատեն երկու Աշխարհագրութիւնները և Պ. Մարգարեանի արժանի անունը որոշեն:

*

Սխալներու խնդիր. — Պ. Մարգարեան կ'անցնի այնուհետեւ յիշել կարծեցեալ սխալներու շարք մը և կը հրաւիրէ զմեզ ՀԱՏԻԿ ՀԱՏԻԿ ամենուն պատասխանելու: Իւր թուած կէտերէն մաս մը կը վերաբերի բնական զարգացող կարգին. այսպէս՝ օրինակի համար՝ մեր Աշխարհագրութեան 80 երեսին մէջ «Սաֆալիէն կղզի»-ին ծայրը տպագրական սխալմամբ է մը դրուած տեսնելով, Պ. Մարգարեան մեծ վիճուկ կը հանէ և այնպէս կը ձեւացնէ որպէս թէ քանի մը հատ կամ քանի մը տեղ Սաֆալիէն կղզին յիշուած լինի: Յայտնի է թէ Միտիլի կղզին էտրէմիտի ծոցին բերանը կը գտնուի. մեր գրքին մէջ գրուած է եղեր «էտրէմիտի ծովախորշին մէջ»: Պ. Մարգարեան մեծ կարեւորութիւն կուտայ այս ըսուածքին և կը փութայ պարունակեալի ու պարունակողի խնդիր յարուցանել. մընաց որ՝ եթէ մեր գրքին մէջ «Միտիլի կղզին էտրէմիտի ծովախորշին բերանը կը գտնուի» ըսած լինէինք, այն ժամանակ ևս մեծ աղմուկ ունէր հանել, վասն զի ըստ իրեն՝ բերան բառը գետերուն միայն յատկացեալ է եղեր, ինչպէս լուրջ կերպով գրեց՝ «Տանի-մարգա Պալդիկ ծովուն բերանը կը գտնուի» կարգաւորվ մեր գրքին մէջ. ուրեմն՝ ըստ Մարգարեանի՝ սխալ է ըսել «հորին բերանը», «բլբլին բերանը», և այլն, վասն զի ոչ հորը գետ է և ոչ բլբլը: Պ. Մարգարեան կը փորձէ մեծ աղմուկ հանել նաև մեր գրքին մէջ նշանակուած՝ զանազան երկիրներու բնակչաց թիւերուն համար, զայնս գրուածներով ըստ իրեն՝ իրականէն քիչ մ'աւելի կամ քիչ մը պակաս: Բայց ի՞նչ կարեւորութիւն ունի այդ քիչ մ'աւելին կամ քիչ մը պակասը, մասաւանդ աշակերտաց համար, քանի որ այդ թիւերէն շատերը ամէն օր փոխուելու վերայ են գաղթականութեանց և այլ պատճառներով: Եւ արդէն նշանաւոր աշխարհագիտաց գրքերու մէջ իսկ այդ թուոց մասին համեմատութիւն չկայ ամենեւին: La Terre illustrée՝ Ռուսիոյ

բնակչաց թիւը կը նշանակէ՝ օրինակի համար՝ 93 միլիոն. L. Lanierի L'Europe-ը կը նշանակէ 87,472,900. մեք նշանակած էինք 90 միլիոն, իսկ Պ. Մարգարեան իւր գրքին մէջ նշանակած է՝ ուշագրութիւն — «95 միլիոն բնակիչ, հանդերձ Կովկասու 105 միլիոն բնակչօք»: Եւ այսպէս ուրիշներ:

Բնականագիտական կարգին կը վերաբերին նաև մեր գրքին մէջ չյիշուած բերքերը, քաղաքները, և այլն: Այսպէս, օրինակի համար, Ռուսիոյ խալի-նաքը չեմք յիշած եղեր, նոյնպէս Խոսիւղ գինին, Եւրոպական Թուրքիոյ ծը-խախտը, և այլն, անոր համար յանցաւոր եմք եղեր: Բայց ներկեցէք, Պ. Վարժապետ, մեք ալ մեզ համար պատճառ մ'ունեցած եմք հարկաւ չյիշելու զայնս: Ծխախտի դէմ եմք արդէն, չեմք գործածեր, մանաւանդ կը դատապարտեմք դատարանի մէջ ծխող վարժապետները. իսկ Ռուսիոյ խալի-նաքը մեր սիրած բանն է, մարտդական ալ է, կերանք զայն աղուորիկ, վրայէն ալ Խոսիւղ պատուական գինին խմեցինք. իսկ դուք ասոր փոխարէն ի՞նչ ըրիք. ձեր ընդարձակ Աշխարհագրութեան մէջ ամբողջապէս կուլ տուիք ՄԱԼԹԱ կղզին իւր 160,000 բնակիչներով, ինչպէս նաև Կիթրոս կղզին: Ծրանոսայի քաղաքաց շարքին մէջ մի քանի հատը չեմք յիշած եղեր. մեծ բան մը չէ այդ. բայց ի՞նչ պիտի ըսէք՝ երբ ձեզ յիշեցունեմք որ դուք ոչ թէ քաղաքներ, այլ ամբողջ իշխանապետութիւններ մուացութեան տուած էք, ինչպէս Մանագայի իշխանապետութիւնը, Անտորայի Հասարակապետութիւնը, Սէն-Մառէնի Հասարակապետութիւնը, և ընդ մեր աչքերուն մէջի գերանները տեսէք նախ, Պ. Մարգարեան, փոխանակ ուրիշին աչաց մէջ չիւղեր փնտնելու:

Այժմ՝ անցնինք Փալագաշեան Աշխարհագրութեանէն Պ. Մարգարեանի նշանակած այն կէտերուն, որոնք ամենեւին սխալ չեն, և զորս մեր Պ. Քըն-նադատն սխալ համարելով, իւր բացարձակ տգիտութիւնը հաստատած կը լինի:

1. Փալագաշեան Աշխարհագրութեան 24-31 երեսներուն մէջ Ովկիանոս վերնագրով գլուխ մը դրած եմք, որուն մէջ հինգ Ովկիանոսներէն իւրաքանչիւրն առանձինն նկարագրած եմք, յիշելով իւրաքանչիւրին մէջ գտնուած կղզիները, իւրաքանչիւրէն կազմուած ծովերը, ծոցերը և նեղուցները, իւրաքանչիւրին ծովագերաց վրայ գտնուող հրուանդանները, և իւրաքանչիւրին մէջ թափուող մեծ գետերը: Այս կերպով, Աղլանտեան Ովկիանոսին մէջ կը թափի ըսած եմք Նեղոս գետը, Միջերկ-

րական ընդունելով իրեն Աղլանտեանին մասը, ինչպէս որ է արդէն. նոյնպէս Եփրատ և Տիգրիս գետերը Հնդկաց Ովկիանոսին մէջ թափել տուած եմք՝ Պարսից ծոցը համարելով Հնդկաց Ովկիանոսին մէջ մասը, ինչպէս որ է արդէն, և այլն: Երբ խնդիրը իւրաքանչիւր Ովկիանոսի ընդունած գետերուն վրայ է, Նեղոսը Աղլանտեանին մէջ թափել չտայինք, հապա ո՞ր Ովկիանոսին մէջ թափել տայինք. Տիգրիսը և Եփրատը Հնդկաց Ովկիանոսը չվազցնէինք, հապա ո՞ր Ովկիանոսը վազցնէինք: Բայց ահա աշխարհագրութեան մասնագէտ(ը) ուսուցիչ մը, մեր Պ. Քըննադատը, այս տեսակ բան «ոչ մտքէն կրնայ անցունել և ոչ ալ երեւակայել»:

Միայն մեք չեմք որ Միջերկրական Աղլանտեանին մասը համարելով, Նեղոսը Աղլանտեանին մէջ կը թափի ըսելը սխալ չեմք համարիր: Եւրոպացի շատ մը նշանաւոր աշխարհագէտներ ալ նոյնը կը դաւանին. Կուլէ՞ք վկայութիւն: Բացէք, օրինակի համար, LA TERRE ILLUSTRÉE աշխարհագրական հոյակապ գործին 57րդ երեսը և կարդացէք:

L'Océan ATLANTIQUE s'étend comme un immense canal sinueux formé par des avancements et des enfoncements réciproques des côtes de l'Europe, de l'Afrique et de l'Amérique... Aussi est-il la grande voie commerciale du globe, d'autant plus qu'il permet à la navigation de pénétrer au sein des régions les plus importants de l'Europe et de l'Amérique septentrionales, au moyen de nombreux enfoncements formés par les mers intérieures, les golfes et les baies.

L'Atlantique reçoit en outre les plus grands fleuves du globe (Amazon, Mississipi, Nil (Նեղոս), Danube):

Նոյն գրքին 293 երեսը բացէք, Empire de Russie գլխուն մէջ պիտի կարդաք:

Versant de la mer Noir: le Pruth, le Dniester, le Dniéper et ses affluents, le Don, le Kouk... և այլն:

2. Փալագաշեան Աշխարհագրութեան 90 երեսին մէջ ըսած եմք. «Սիպերիոյ բնիկ ժողովուրդը կը բաղկանայ Մոնկոլ, Թաթար և Թուրք ցեղերէն, մեծաւ մասամբ վրանաբնակ, որք կ'ապրին հովուութեամբ կամ ձկնորսութեամբ, և են՝ ոմանք Պուսսայական, և ոմանք՝ ղիւքապաւս: Արեւմտեան մասին մէջ կը գտնուին նաև Մահմետականները»:

Պ. Մարգարեան կը բացագանչէ. «Մարդկային կարողութեամբ կարելի՞ էր

գուշակել որ Սիպերիոյ բնիկ ժողովըրդեան մեծագոյն մասը վրանաբնակ պիտի ըլլար:» Դուք բացագանչելու վրայ եղիք, մեք մեր ընթերցողաց հետ կարգամք երկհատոր պատկերազարդ ընդարձակ աշխարհագրութեան մը հեղինակ A. Vullietի կարծիքը այս մասին (երես 160 Ա. հատորոյ):

«... Presque toutes ces populations sont nomades, vivent sous des tentes ou des huttes d'écorce, au milieu d'une malpropreté révoltante, se nourrissant de...»

3. Փալագաշեան Աշխարհագրութեան 86 երեսին մէջ ըսած էինք. «... Ձմեռն այս տեղեր թուրքաստան) այնչափ ցուրտ կ'ընէ որչափ Սառուցեալ Ովկիանոսին եզերքը. ամառը հեղձուցիչ տաքութիւն մը կը տիրէ, եւն»: Պ. Մարգարեան մեր այս տողերուն մէջէն Ձմեռ բառը խնամօք վերցնելով, կը հարցնէ. «Ուսկից պիտի լսէինք որ թուրքաստանի մէջ Սառուցեալ Ովկիանոսի եզերաց չափ ցուրտ կ'ընէ»: Նախ Ձմեռ բառն իւր տեղը դրէք, Պ. Մօրօ, և ապա այդ հարցումն ուղղեցէք մեզ, Այդ պարագային մէջ, դարձեալ օտար անուանի հեղինակ մը պիտի խօսեցնեմք, մտածելով որ մեր խօսքին չպիտի հաւատաք, ինչպէս չէք հաւատադած մեր գրքին խօսքին: L'ASIE բաղմահատոր գրքին հեղինակը՝ L. Lanier՝ իւր այս գործին Ա. մասին 127 երեսին մէջ տեսէք ի՞նչ կարծիք կը յայտնէ թուրքաստանի կլիմայի մասին:

«... En été, le vent chaud du sud-ouest domine; en hiver, c'est le vent polaire du nord-est.»

Կարգանք նաև A. Vullietի կարծիքըն այս մասին՝ իւր վերոյիշեալ գրքին 161 երեսին մէջ.

«... En hiver, au contraire, le froid est excessivement rigoureux, soit à cause de l'abondance des neiges, soit surtout à cause des vents glacés qui y arrivent en droite ligne des mers polaires et des plaines de la Sibérie. Parfois des ouragans terribles chassent la neige sèche avec une telle violence que ni les hommes ni les animaux ne peuvent résister. On voit, par exemple, des troupes entières de chevaux lutter en vain contre ces métels ou chasse-neige, en se pressant les uns contre les autres, et avancer peu à peu sur les glaces des bords de la Caspienne, jusqu'à ce que celles-ci manquent sous leurs pieds, ils soient tout engloutis dans la mer. Un seul prince Kalmouk en perdit ainsi 6000 en une seule année:

En 1827, les Kirghis de la horde intérieure perdirent à la suite des chasse-neige 280500 chevaux.»

4. Ըստ Պ. Մարգարեանի, Պելուսիստան Անգլիոյ ազդեցութեան ներքև է եղեր, բայց մեք «Անգլիոյ գերիշխանութեան ներքև կը գտնուի» ըսեր եմք: Այո՛, Պ. Մօրօ, Պելուսիստան Անգլիոյ գերիշխանութեան ներքև կը գտնուի, Դարձեալ դիմեմք մեզմէ շատ աւելի ձեռնհասներու կարծիքին:

LA TERRE ILLUSTRÉEի 417 երեսը բացէք ու կարդացէք.

«Kélat, capitale du khanat de Kélat, est considérée comme le chef-lieu de la confédération des diverses tribus du Béloutchistan, SOUMISES à l'Angleterre.»

Կարգանք նաև L'ASIEին Ա. հատորին 606 երեսը.

«Le khan de Beloutchistan, VAS-SAL de l'Angleterre, reçoit du SUZERAIN un subside annuel de 10000 livres sterling. Le traité de 1841 a imposé au khan un résident anglais dans sa capitale et des garnisons anglaises dans ses villes. Le khan est responsable de l'ordre...»

5. Ըստ Պ. Մարգարեանի, «Բորթօն Բորթօնկալի մեծ նաւահանգիստն է» ըսելը սխալ է եղեր: Ձեր «սխալ է» ըսելը սխալ է, Պ. Մարգարեան. L. Grégoire իւր ընդարձակ Աշխարհագրութեան 129 երեսին մէջ Բորթօնի համար կը գրէ «grand port de commerce», մինչդեռ Լիզպօնի համար չտար մեծ ածականը, այլ միայն կ'ըսէ՝ «Le port est sûr et magnifique»: L'EUROPE գրքին 953 երեսին մէջ Բորթօնի համար գրում ենք՝ «le port par excellence», իսկ Լիզպօնի համար գրում ենք «port magnifique et sûr»: LA TERRE ILLUSTRÉEի 306 երեսին մէջ ալ կը կարգամք Բորթօնի համար. «Le port principale d'exportation»:

6. Անցեալ անգամ գրած էր Պ. Մարգարեան, չխօսեցանք այս անգամ դարձեալ կը պնդէ թէ Անգլիոյ մէջ պղնձի հանք չկայ: Եւ սակայն կայ: Բացէք L'EUROPEին 59 երեսը, և Անգլիոյ գլխայն արտադրութեանց մէջ ի մէջ այլոց պիտի կարդաք. «Cuivre (Cornouailles, Stafford, Anglesey), 9359 tonnes»: — LA TERRE ILLUSTRÉEի 222 երեսին մէջ ալ պիտի կարդաք. «Parmi les métaux, on doit citer le fer, répandu partout; le cuivre du Cornouailles, de Galles et d'Anglesey»:

7. Փալագաշեան Աշխարհագրութեան 56 երեսին մէջ, Գերմանիոյ հանքային արտադրութեանց կարգին մէջ

յիշուած էին քանկազին քարեր: Պ. Մարգարեան իւր առաջին գրադատականով կը բացագանչէր. «Գերմանիոյ մէջ ո՞վ գտեր է թանկագին քարերու հանք»: Մեք մեր պատասխանով պնդած էինք որ Գերմանիա թանկագին քարերու հանքեր ևս ունի: Այժմ, իւր երկրորդ գրադատականին մէջ, իւր ըսածն մեզ վերագրելով և մեր ըսածն իրեն սեպհականացնելով, կ'ըսէ առանց կարմրելու. «Գերմանիոյ մէջ թանկագին քարերու հանք չկայ, ըսած էր Պ. Փալագաշ և դարձեալ կը պնդէ»: Բայց կ'աղաչեմ, սթափուեցէք, կայ ըսողն ո՞վ է, չկայ ըսողն ո՞վ: Քննադատութիւն կը գրէք թէ՛ օգղապագութիւն (ձեռնածուութիւն) կ'ընէք:

Կը վերջացնեմք, Պ. Մարգարեան, կրկնելով որ Աշխարհագրութեան գիրք մը քննելու համար պէտք եղած ձեռնհասութիւնը չունիք դուք ամենեւին. աշխատեցէք նախ աշխարհագրութիւն սովորելու: Յ. Գ. ՓԱՆԱԳԱՇԵԱՆ

ԾԱՂԿԱՋԱՐԴ ԵՒ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՅԵՇՈՂՈՒԹԻՒՆԻՑ(1)

(Նուէր Օգոստոսի քառասուն չափունց)

Բայց լուսաւորութիւն որպէս ունի իւր բարիքները, ունի նոյնպէս իւր չարիքները: Նահապետականութիւնը, ներկայի հետ անաշու կերպով բաղդատողները և ոչ ոք կարող է հերքել այս ճշմարտութիւնը: Բնութեան ասպականութիւններ, ընկերական անհաւատարմութիւններ, պատուոյ և պարտականութեան վեհ զգացումի բացակայութիւն և վերջապէս այն բարոյական մեծ անկումը, ուր գտնուում է ներկայ սերունդի մեծագոյն մասը, — դրանք հեռեւանք են լուսաւորութեան կամ՝ աւելի ճիշդ ասած՝ գիտութեան սխալ ու անփութ սխալմայով աւանդման: Մարդը, այն Աստուածասէր, եկեղեցասէր և մարդասէր մարդը, որ իւր կեանքը, իւր ինչքն ու հարստութիւնը միշտ պատրաստ էր զոհելու բարոյ և ճշմարտութեան, նա ընդհակառակը չփուլեւելով լուսաւորութեան, առնելով գիտութեան հօտը, այսօր չէ ճանաչում իւր պապերի պաշտած Աստուածը, հեղնում է կրօնը, միախառն է եկեղեցուց. այսօր նա չէ ամաչում ոչ թէ անհատներ զոհել իւր սեփական շահերին, որ հին դարերում ևս կը պատահէր, — այլ և ամբողջ ընտանիքներ կործանել, ամբողջ ազգութիւն ու ժողովուրդ ոչնչացնել... այո՛, այսօրուայ մարդը գործում է ամէն տեսակ կեղտոտութիւն,

(1) Ծար. 34րդ թիւէն և վերջ:

քսութիւն, չարութիւն, յանուն ճշմարտութեան, ազնուութեան և լուսաւորութեան, գործում է և շնորհիւ իւր գիտութեան ազատ է մնում ընդհանուր դատաւարութիւնից ու փառաբանում են այդպիսիք, բարձրանում են...

Միայն ինչպէս վերը ասացի, գիտութիւնը սոյն մարդկային բնութեան անբարոյական գործում մեղաւոր չէ, այլ մեղաւոր է նորա աւանդման եղանակը. այլ ա՛յն, որ մարդկանց գլուխը լցնելով չոր ու ցամաք գիտութիւններով, ներանց սրտերը մնում են ամայի, նրանց հոգիները մնում են անմասն բարոյականի վարդապետութեան բարերար ազդեցութիւնից։ Այո՛, բարոյականի բացակայութիւնն է պատճառ, որ այսքան տարի գիտութիւնը անկարող է գրտնըմում արմատախիլ ընել այն չարիքները, որոնցմով վարակուած է մարդկութիւնը։

Արեւը արդէն թէքուել էր դէպ ի իւր մուտքը, երբ մենք վերադարձանք տուն, իսկ թէյից յետոյ սկսուեցաւ վիճակի կապուածութիւնը հետեւեալ ձեւով։ Առան 5-6 բաշակ տարողութեամբ մի փարչ. վայրի ծաղիկներից շինած մի գեղեցիկ փունջ՝ զարդարուած գոյն զգոյն ժապաւէններով՝ դրին այդ փարչի բերնին և ծածկեցին գունաւոր լաշակի քողով։ Ընտրուեցան մի քանի հոգի երկու սեռի երիտասարդներից, որոնց մէջ էի և ես։ Մենք առնելով վիճակի պուլիկը, դուրս եկանք տանից։ Տանից դուրս գալու ժամանակ ընկերներս պատուիրեցին ինձ ամբողջ ճանապարհում և բոլոր գործողութիւնների ժամանակ միշտ լուռ մնալ և հետեւիլ իրենց, առարկելով թէ, եթէ հակառակը վարուիմ, վիճակը կ'ոչնչանայ։ Մենք նախ կարգով մօտեցանք երեք այնպիսի առուների, որոնք անցնում էին խաչածեւ ճանապարհներից։ Իւրաքանչիւրը մեզնից ամէն մի առուակից լցրեց պուլիկի մէջ երեքական կից ջուր և երեքական հատ փոքրիկ քարեր նոյն առուակից։ Ապա գնացինք երեք եկեղեցիներ, իւրաքանչիւր եկեղեցւոյ դրան առաջ ամէն մէկս երեքական անգամ մեր մտքերի մէջ «Հայր մեր» աղօթքը կրկնեցինք, ամէն անգամ ծնրադրելով տաճարի դրան առաջ։ Այս գործողութիւնն եւս աւարտելով վերադարձանք տուն, որ տեւեց մօտ երկու ժամ։ Այս տեղ մենք իրաւունք ունեցանք խօսելու։ Վիճակին մասնակցողները իւրեանց վրայի ոչ թանկագին զարդերից մի մի բան ձգեցին պուլիկի մէջ, ի հարկէ իւրաքանչիւրը իւր ձգած առարկայն մտքում պահելով՝ ուրիշին հետ չչփոթե-

լու համար։ Այդ գործողութեան ժամանակ «Ջան գիւլում» երգից երգում էին մի մի տուն և երգողը վիճակի տուփը խռնում էր ձեռքերի վրայ։ Այս գործողութիւնը տեւեց աւելի քան երկու ժամ, որովհետեւ երգը յաճախ ընդհատվում էր միջանկեալ սրախօսութիւններով ու կատակներով։

Վիճակը պատրաստ էր։ Ծաղկապը սակ և քողապատ վիճակի փարչը յանձնեցին տան տիրուհւոյն։ Նորա պարաքն էր թագցնել, որ չզոռնային։ Գողութիւն ըսելով պէտք չէ սովորական գողութիւն հասկնալ։ Այդ սովորական մի կատակ է. երիտասարդները համարեայ ամբողջ գիշեր աշխատում են գողնալ, որովհետեւ տան տիրուհւին գողացողին և նորա ընկերներին պարտական է հիւրասիրելու ձուագեղով, որպէս տուգանք իւր անգգուշութեան(1)։

Միւս օրը հինգշաբթի էր. մենք խմբովին գնացինք եկեղեցի։ Այդ օրը Համբարձման տօնն էր. եկեղեցին մեծ հանդիսով տօնեց Փրկչի վերջին հրաժեշտը իւր սիրած և իւր Աստուածային արեան հեղմամբ փրկած աշխարհին, համբառնալով բազմելու իւր Հօր աջ կողմը։ Ամբողջ սրբազան արարողութիւնը խորին երկիւղածութեամբ ունկնդրելուց յետոյ, «Օրհնեալ եղբուք» ի հետ դարձանք տուն։ Վիճակին մասնակցողները, որ չորեքշաբթի երեկոյեան դարձել էին իրենց տները, հետքահետք ժողովուեցան։ Թեթեւ նախաձաշիկն ընելուց յետոյ, պարտեց իջանք ուր մի ընդարձակ տափարակի վրայ փռուած էին պարսկական գորգեր ու կապերտներ։ Շղթայի ձեւով բոլորուեցան սյնտեղ, որ կազմուեցաւ մի մեծ և բոլորակ շրջան։ Առաջարկութեամբ հիւրերի՝ ես նստեցայ այդ շրջանակի մէջ տեղը, որ դատարկ էր թողուած և վիճակի փարչը յանձնուեցաւ ինձ։

Սկսուեցաւ բուն գործողութիւնը. հիւրերից իւրաքանչիւրը սկսեց երգել նոյն «Ջան գիւլում» երգից մի մի տուն բարձր ձայնով և առանձին եղանակով և ամէն մէկը երգն աւարտելուց յետոյ, վիճակի փարչը խառնելով, այնտեղից դուրս էին հանում ձգուած առարկաներից մի հատ։ Որին պատկանում էր հանած առարկայն, նրան էր վերաբերում և երգի բովանդակութիւնը, որ շատ սակաւ բացառութեամբ միշտ նը-

(1) Հին ժամանակներում վիճակի փարչի մէջ աւելի թանկագին զարդեր են ձգելիս եղել. բայց գտնուել են անազնիւ մարդիկ, որոնք կատակի համար գողնալով անյայտացրել են թանկագին իրերը, որով այժմ թանկագին իրերի փոխանակ ձգում են աշարժէք առարկայներ։

պաստաւոր էին լինում։ Որպէս նմուշ կը դնեմ այստեղ այդ երգից մի տուն.

«Ծառիս տակը մանիչակ,

«Իմ եարը (2) քանց (3) շիշակի (4).

«Տաս թումանից(5) անցկենամ,

«Քեզ կանխմ ետրիս մէպի.»

Վիճակահանութիւնը շարունակուեցաւ այս ձեւով, մինչեւ որ վերջացան մէջը ձգուած առարկայները։ Ապա խմբովին սկսեցին երգել նոյն երգից և իրենց ձեռքում թռցնել վիճակի փարչը, որով վերջացաւ վիճակի գործողութիւնը, յաջորդելով նրան ձոխ սեղան և ընդհանուր ուրախութիւն, որպիսի սրտեռանդն և անկեղծ ուրախութիւն կարող է ընել մի միայն կովկասի ժողովուրդը։

Ծաղկազարդի հանդէսը, ինչպէս պատմում են ծերունիները, աւելի հին ժամանակներում չափազանց շքեղութեամբ և մեծ հաւատքով ու եռանդով է կատարուելիս եղել։ Այն ժամանակ բարեկամական և ընկերական սիրոյ ըզգացմունքը աւելի վառ է եղել մարդկանց սրտերում, սէր և միաբանութիւնը թագաւորել է նրանց սրտերում, փոխադարձ օգնութեան գաղափարը համարուել է որպէս անհրաժեշտութիւն և պատիւ վեր է դասուել ամէն տեսակ անձնական շահերի նկատմամբից։ Այս երեւոյթը ունեցել է իւր բարեբար նշանակութիւնը, Հարուստ բարեկամն ու դրացին միշտ պարտք է համարել Աստուծոյ առած սեղանից բաժին հանել աղքատ բարեկամին ու դրացուն, որով սկզբունքով յարգուած է եղել հաւատարմութեան օրէնքը։ Այո՛, գիտութեան և լուսաւորութեան հօտն անգամ չառած մարդիկ լոկ իւրեանց բռնածին սկզբունքից թեւադրուած՝ կատարել են այն մեծ պարտականութիւնը, որին աշխատում են վարժիլ ներկայ ձոխ գիտութիւնները աւանդմամբ։ Միայն զարմանալիս այն է, որ որքան շատ մուտք է գործում լուսաւորութիւնը, որքան մարդիկ զարգանում են, այնքան սառչում են միմեանցից, այնքան անտարբերութիւնը ու խորթութիւնը թագաւորում է նրանց մէջ, որով փոխանակ միմեանց օգնելու գաղափարը արմատաւորելու, ընդհակառակը նա բոլորովին ցնդում է։ Հրապարակական հանդէսներ նոյն իսկ, որ մարդկանց տարբեր դասակարգերը միմեանց մօտեցնելու բաւական պարտաւոր միջոցներ էին, նրանք հետզհետէ վերանում են այն չափով, որ չափով մուտք է գործում գիտութիւնը...

Այս շատ տխուր երեւոյթ է, որ գրեւաւոր աւելի անմխիթար կացութեան կարող է առաջնորդել մեզ։ Բայց ի՞նչով պէտք է դարմանել այդ շարիքը, ո՞ւր պէտք է փնտռել սորա զխաւոր աղբիւրը. — այդ ուսումնասիրութեան արժանի լուրջ խնդիր է։

Ա. Յ. Մ. — ԵԱԼ

(2) Ամուսին։ (3) Քեզնից աւելի։ (4) Երիտասարդ, թարմ։

(5) Թումանը կովկասում հաւատար է 10 ռուբլու, իսկ Պարսկաստանում երեք ռուբլուց աւելի չէ։

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ս. Պատրիարք Հայրը շարաթէ մը ի վեր հիւանդ լինելով, իւր տունը կը մնայ ի Մաքրիգիւղ:

— Մայիսի 2ին Պօրթօմի և Ախալցխայի վրայով Կարին մեկնեալ են վիճակին Առաջնորդ Գեորգ. Ղևոնդ եպիսկոպոս Շիշմանեան և աշխարհական պատգամաւոր Կարապետ էֆ. Տէր Ազարեան:

— Նոր Դարի մէջ կը կարդամք. «Առաջիկայ 1893 թուի յունուարի 28ին լրանում է Ռուսիայում Հայոց թատրոնի գոյութեան 35 ամեակը: Առաջին Հայերէն ներկայացումն եղած է 1859 թուի յունուարի 28ին Մոսկուայում Հայ ուսանողների մասնակցութեամբ: Այս առթիւ Պ. Ս. Երկեանը պատրաստում է Հայոց թատրոնի պատմութիւնը (1859—1893 թ.), որին կցուած կը լինի մինչեւ այսօր Հայերէն լեզուով եղած թէ՛ ինքնուրոյն և թէ՛ թարգմանական, ապա թէ՛ անտիպ բոլոր թատրոնական գրուածները լիակատար յուշակը:»

— Կրօն. ժողովը Սեւանիկի հոգեւոր հովիւ կարգեց Արթ. Տ. Ոսկի Աւագ քահանայ Օհանեանը, փոխանակ Արթ. Տ. Արսէն Աւագ քահանայ Խաչոյեանի՝ որ հրաժարած է:

— Մեզուրեանն աղջկանց վարժարանի ժ. Կ. տարեշրջանի քննութիւնը սկսան երէկ և պիտի տեսն մինչեւ յունիս 30, երեքշաբթի օր:

— Յունիս 6ին Ռուս ընկ. Ալէքսանդր շոգենաւով իւր ընտանեօք մայրաքաղաք տեղա Գնդապետ Նիկողայոս Էնիկոլապեան, որ Տփլիսի թատերական մասնախմբի անդամ է: Գնդապետը վիւէննա պիտի երթայ իւր հիւանդ որդին դարմանել տալու համար: Բայց խնդրանքը Պատ. Մասնախմբի՝ նա մի քանի օր պիտի մնայ մայրաքաղաք՝ Տփլիսի հայ բեմի համար գերաստն և գերասանուհիներ վարձելու: Թէև լրագրութիւնը Տիկ. Սիրանոյշի մասին մեծ դովեստ չուայլեց, բայց ինչպէս կ'երեւի, Տիկինը ինչ ինչ հանդամանքներով չէ կրցած գրուել հասարակութեան համակրութիւնը, և, հակառակ խնամքի թղթակցաց շտապած գովեստներուն, նա մերժուեալ է Տփլիս. Հայոց բեմին: Գնդապետը արտօնուած է զրկելու նաև Տիկին Սիրանոյշի տեղ մի այլ գերաստանուհի:

— Մեծ. Ռէթէոս էֆ. Պէրպլերեանի ներկայացուցած ցանկէ մը. Բաղ. ժողովը Ռուսումն. Խորհրդոյ անդամ անուանած է հետեւեալ Մեծ. էֆէնտիները. Համբարձում Ալաճաճեան, Մըկրտիչ Մեզպլերեան, Միհրան Աբիկեան, Յակոբ Ոսկան, Պօղոս Քէրէստէճեան, Ռէթէոս Պէրպլերեան, Տոքթ. Վահրամ Թորգոմեան:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Գերմանական նաւահանգիստ մը մշտնօր օտար նաւեր իրենց տէրութեան դրօշակին քով գերմանականն ալ կախելու պարտաւոր են: Ռուսական նաւերը դադարեցուցեր են այս սովորութիւնը:

— Մառնի անգլ. դեսպանը իւր պահանջումներէն ետ կենալով, միայն յօգուտ եւրոպացւոց արմախք և դուար արտածելու արտօնութիւն և 1880ի պայմանագրոյն բարեփոխումը կը խնդրէ:

— Անգլիոյ յառաջիկայ ընտրութեանց համար Լոնտոնի Ֆինսպլըի թաղին իբր ազատական Կլատթօնեան ընտրելի ներկայացած է Հնդիկ մը՝ Պ. Նաորոթի:

— Անգլիոյ Թագուհին Պետական Խորհրդոյ երեքշաբթի օրուան նստին մէջ Խորհրդարանը լուծեալ հռչակեց և ընտրութիւնը կատարելու արտօնութիւն տուաւ Լորտերու ժողովոյ նախագահին, որ միանգամայն Արդարութեան գործոց նախարար է: Երեքշաբթի օրը Ն. Վեհափառութեան գահակալութեան 55^{րդ} տարեդարձն ալ էր:

— Գերմանիոյ կայսրը երեքշաբթի օր Շթէթէնի մէջ մարտանաւու մը ի ծով իջուցման ներկայ գտնուելով, բանախօսեալ է:

— Գերմանիոյ Շարլօթէնպուրկ քաղաքին մօտ երկու կառավարող միջեւ բաղկում մը տեղի ունենալով, 6 հոգի վիրաւորուեալ են:

— Ֆրանսայի Բրէտի-Ֆոնտիէ դրամատան տնօրէնը, որուն հրաժարիլը ծանուցինք, ետ առեր է՝ իւր հրաժարականը, կառավարութեան հետ համաձայնութիւն գոյացած լինելուն համար:

— Ֆրանսայի Միլան տեղեկալն որ Ամբրիկէի մէջ Նիկէր գետին բերնէն մինչեւ Սուտանի հարաւակողմը արշաւանք մը կատարելով՝ Ֆրանսական գործունէութեան նոր ասպարէզ բացած էր, անցեալ շաբթու Ֆրանսա վերադառնալով, շատ եռանդալից ընդունելութիւն գտեր և Պատուոյ Լէգէոնի սպայ անուանեալ է: Ամբրիկէն բնիկ իշխանի մը դուստրը Բարիլ բերեր է, զոր քաղաքակրթելով՝ իւր երկիրը պիտի վերադարձնեն:

— Ֆրանսական նորաշէն Տիւրիլի քը Լու մարտանաւը Պրէստի առջեւ փորձուելու պահուն կաթսան պայթեալ և մի քանի նաւազք վիրաւորուեալ են:

— Աւստրիոյ նոր դրամներուն արժանագրութիւնը որոշուած է Ֆրանց ժօգէթ, Կայսր Աւստրիոյ, Թագաւոր Պոնտիփոյ, Կալիչիոյ, Խլիբիոյ եւ Առաքելական Թագաւոր Հունգարիոյ:

— Մանչէսթըրի մէջ Սըր Ուիլիէմ Հարքըրը բանախօսութեամբ մը Կլատթօնի յայթանակն ակներեւ դատեր է:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Պաշտօնաբաւոյնքիւնք. — Ապտիւլ Բատէր Բէմալի փաշա՝ Խարբերդի և Օսման փաշա Մուսուլի կուսակալ Ալի Հայտար պէյ Պետական Խորհրդոյ անդամ, գնդապետ Ահմէտ Րիֆաթ պէյ Խուսի կառավարիչ և զինուորական հրամանատար, Ահմէտ Ալի փաշա Եւթփիլոյ և Բասիլա էֆ. Պայագիտի կառավարիչ, Հիւսէյն Սապրի էֆ. Պաղտատի և Րիֆաթ էֆ. Ճանիկի առևտրական դատարանաց նախագահ, Ելիազար էֆ. Այտընի նախնական դատարանին նախագահ և Բէրթէվ պէյ Պիլայի գայմագամ անուանեցան:

Ասիմագմ. — Պօլսոյ առևտրական Ա. դատարանին նախագահ Իզէթ պէյի Պալա, Պրուսայի մէքթուպի Մուհիտտին էֆէնտիի և Պաղտատի մէքթուպի Սիւլէյման Ֆայիք էֆէնտիի Իւլա երկրորդ, Էտիպի գայմագամ Ապտիւլլաթիֆ էֆէնտիի, Ճէսը Էրքէնէի գայմագամ Լութֆի էֆէնտիի և Տրապիզոնի Տէֆթէրը Խազանի քննիչ Վահիտ էֆէնտիի Սանիյէ և Հեռագրական և Թղթատարական վերատեսչութեան ճարտարագիտաց դիւանին գեր-տնօրէն Միլրտի էֆ. Ահմէտի Բաղիա աստիճանները տրուեցան:

Պաշտօնաբաւոյնք. — Սարուխանի (Մանիսա) կառավարիչ Մուհիտտին փաշայի Մէճիտիյէ երկրորդ, Սերաստիոյ և Ատանայի կուսակալութեանց մայրաքաղաքիս գործակատար Խուլուսի պէյի Մէճիտիյէ երրորդ և Ադրիանուպոլսոյ երեւելիներէն Սուքիաս էֆ. Եաղուպեանի Մէճիտիյէ հինգերորդ պատուանշանները տրուեցան:

— Պեսակահ Խորհրդոյ անդամ անուանեցան Հալիմ փաշայի որդիք Մէհմէտ Ալի և Իպրահիմ պէյերը որոց այս առթիւ Միլիթարանի աստիճան և երկրորդ կարգի Մէճիտիյէ պատուանշան տրուեցաւ:

— Գուրպան Պայրամը երկուշաբթի օրէն պիտի սկսի:

— Տիգրիսի նաւարկութեան շինութիւնները վարելու համար Ֆրանսացի ճարտարագէտ Պ. Վալլերէյ Օսմ. կառավարութեան ծառայութեան մէջ մըտած է:

— Սաւսոն-Սերասիոյ երկաթուղոյն արտօնատէր Պ. Մաքար՝ իւր ինչ ինչ պահանջումներէն ետ կենալով, Օսմանեան Կայսր Պանքային յանձնեալ է 20000 ոսկի երաշխաւորութեան գումարը: Միայն խնդրած է որ ընկերութեան կազմութեան պայմանաժամուն վրայ տարի մ'էս աւելցուի:

— Թէմպէիլի Բէթին 10000 ոսկոյ

իւր երկրորդ մասնավճարն ալ ըրած է հայս. կառավարութեան :

— Քրէսի ժէնէրալ դրամատան բաժնետէսարը ընդհ. ժողովն գումարեցաւ երկուշաբթի օր ի Ղալաթիա : Թէպէտ արժէթից քննարկն անկմամբ բաւական չէր ըրեր է, սակայն հիմա թարձրացած լինելուն համար իւր բացը գոցուած է :

— Հրեայ հասարակութիւնը անցեալ կիրակի Գուգիւնեմուքի մէջ գումարուելով, իւր վարչութիւնն ընտրեր է :

— Զմիւռնիոյ ջուրերուն մենաշնորհն ուղղներուն մէջէն առաջնութիւն տրուած է Պ. Անթոնիատիոյ օր Պէլճիացի դրամատէսարը խումբ մը կը ներկայացնէ :

— Հնախիսին պատճառաւ, Սոխում-Քալէէն մինչեւ Օսմ. սահմանադրուելը գտնուող Անդրկովկասի բոսնական նաւահանգիստներէն՝ մինչեւ յունիս 13 մեկնող նաւերը 5, իսկ անկէ յետոյ մեկնողները 10 օր քարանձինա պիտի սպասեն Քալէէի մաքրանոցին մէջ : Սե. Ծովու հիւսիսային և արեւմտեան ծովերէն եկող նաւերն ալ բժշկական այցելութեան պիտի ենթարկին : Առաջատանաւք Բլաթանայի և Սինոպի փոքր կայարանաց մէջ ալ կրնան սպասել : Սե. Ծովու Օսմ. ափանց առողջապահական բժիշկ ունեցող բոլոր քաղաքացի մէջ բժշկական այց տեղի պիտի ունենայ : Յամաքի ճամբով Անդրկովկասէն եկողներն ալ 10 օր քարանձինայի պետի ենթարկին սահմանադրուող վրայ :

Առողջապահական վարչութեան որոշմամբ պահակ շոգենաւ մ' և 2 նաւեր պիտի գտնուին ի Քալէէ, ի հարկին հիւանդանոցի տեղ ծառայելու համար : Պասըմ-փաշայի, Օրթաքէյի և Սարընարի ձորերը, Սասգիւղի, Պալատու և Պասըմ-փաշայի նաւամատոցներն ընդհուպ պիտի մաքրուին :

— Պասալի Աշիքթիներուն մէջ երեւան ելած հետախտը թեթեւեղութեամբ վրայ է :

— Սելանիկ Տէպէ Աղաճ երկաթուղւոյն 20006 ոսկի երաշխաւորութեան գումարը յանձնուեր է Օսմ. Պանքային :

— Թաւապիոյ անդլ. դեսպանատան առաջին թարգման Պ. Սանտիսընի ամարանոցին մէջ աշխատող գործաւոր մը յիմարաբար Տիկին Սանտիսընի վրայ յարձակելով, զայն խեղդել փորձեր է, սակայն ազատեր են ձեռքէն : Գործաւորը յիմարանոց փոխադրուած է եւ Տիկին Սանտիսըն անոր ընտանեաց համար հանդանակութիւն մը բացած է :

— Ադրիանուպօլսոյ մերձակայ Սալարը ազարակին մէջ հաստատելի շաքարի գործարանին մենաշնորհը 20

տարւոյ բարձրացած է փոխանակ 10ի :

— Պրուսայի մէջ խոզակի արտադրութիւնը սովորականին կրկինը լինել կը կարծուին : Սակայն գիներն ինկած են :

— Նիկովիդիոյ ծովախորշին մէջ մարզանք պիտի կատարեն օսմ. թորքիտները :

— Նէրսիսյանէօյի մէջ պաճարախաժագեր է :

— Տասանորդի արոց Ը. յօդուածը հետեւեալ կերպիւ բարեփոխուած է. Գաւառական խտրելի ժողովները տեղւոյն հրապարակին համեմատ հասած հնձոց գինը կ'որոշեն և առանձնորդի արոց փոխարէնը կ'առնեն : Առ այդ խտրելի ժողովը տեղեկագրոյն մէկ պատճէնը հունձքին գտնուած գիւղին ծերոց ժողովոյն կը զրկուի և մէկ պատճէնն ալ առանձնորդի արոց վարձակալին, և եթէ ուղղակի կը գտնուի, ձեռքն հաս պաշտօնէից կը տրուին : Ուղղակի կեդրոնին իրաւասութեան ենթարկուած տեղերը հնձոց գինը եւրոպական պաշտօնէին մէկ ծանուցագրոյն վրայ թաղապետական ժողովոյ մէջ կ'որոշուի, որոց տեղեկագիրը գաւառին խտրելի ժողովոյն և կուսակալին քով կը մնայ և վաւերացեալ մէկ օրինակը շահակից կողմերուն կը տրուի : Եթէ մէկ կողմն այդ որոշման չհաւանի, մինչեւ 10 օր իւր դիտողութիւններն առդերսագրով մը կը մատուցանէ քայմաքամին կամ կառավարչին : Այդ պայմանաժամէն յետոյ դիտողութիւնը անլեւի կը մնան : Մինչեւ 3 օր այդ աղերսագրոյն պատճէնը կը հաղորդուի միւս կողմին որ մինչեւ չաբաթ մ'իւր պատասխանագիրը բերելու է : Ասոնք ամէնքը միացուելով, յատուկ պաշտօնագրով նահանգ կը զրկուին ուր գաւառին խտրելի ժողովոյն և կամ կուսակալութեան կողմէ քննութիւնը կը կատարուին և տրուած որոշումն անդառնալի է : Ուղղակի կեդրոնին իրաւասութեան ենթարկուած տեղերը բողոքոյ աղերսագիրն ուղղակի կառավարչին կամ կուսակալին կը տրուի : Եւ անդառնալի որոշմունք խտրելի ժողովոյ կամ կուսակալութեան միջոցաւ կը տրուին :

Բողոքոյ աղերսագիրը միայն գրաւի տուրքին ենթարկուած են և վերոյիշեալ ձեւակերպութեանց մէջ ուրիշ տուրք չառնուիր :

— Մալազիէի կամուրջը ամբողջովին քարուկիր պիտի վերաշինուի :

— Զմիւռնիոյ Մակարանին պաշտօնական բացումը յունիս 2ին հանդիսաւորապէս կատարուեր է :

— Մախալի վերատեսչութեան քըննիչ անուանեցաւ Լեոն Էֆ. Սիւլեան :

— Խասէի կանոնց հիւանդանոցին բացումը երէկ հանդիսաւորապէս տեղի ունեցաւ :

— Զանգուրի նախնական և Բիւշի-յէ վարժարանաց մեծ շէնքն աւարտուելով, բացումը կատարուեր է :

— Ախքէր Պարսկերէն լրագիրն անպայման կերպիւ դադարման դատաւարտուած է :

— Գօնեայի մէջ Գարաման էմինլէր անուն տեղը 114 տնուոր կովկասցի զաղթականաց համար տուններ շինել սկսեր են :

— Նիկովիդիոյ կողմերը 16 ձիաւորներէ կազմուած աւազակաց խումբ մը երեւան ելեր է :

— Արսովագիր չունեցող ոչ-մահմետական վարժարանաց երեք ամիս եւս պայմանաժամ տրուած է արտօնագիր առնելու համար :

— Տէպէ Աղանի մէջ Բէթ-քօ Սթօյան անուն աւազակ մը զինուորական առենին առջեւ դատուելով, մահուան դատաւարտուեր է : Կայս. իրաւէի մը համաձայն, այդ պատիժ պիտի դորձադրուի :

— Բուլկիի նահանգաց տեղակաւ դրական քարտէսները պատրաստելու պաշտօն ունեցող զինուորական յանձնաժողովն իւր պաշտօնն աւարտուելով, Զմիւռնիա գացեր է Ասիական նահանգաց քարտէսներն ալ պատրաստելու համար :

ՊՐՈՒՍԱ — ՄՈՒՏԱՆԻԱ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻՆ

Տեղական մի քանի լրագիրք, սխալ տեղեկութեանց վրայ յենլով, հրատարատարակած էին թէ, երթեւեկի տոմսերուն սուղութեան, կառքերուն անհանգըստութեան և երկու ժամէն հազիւ Պրուսա հասնելուն համար Պրուսա-Մուտանիա երկաթուղւոյն կարեւորութիւն չընծայեր ժողովուրդը և թէ ըստ առաջնոյն տեղական կառքերով կը ճամբորդէ :

Մեր հաւաստի աղբիւրներէ ստացած տեղեկութեանց համաձայն, ժողովուրդը մեծ համակրութեամբ ողջունած է այդ հանրօգուտ ձեւնարիլը, և բացման օրէն սկսեալ ուղեւորաց թիւը օր ըստ օրէ ստուարանալով վրայ է : Իսկ գալով կառքերուն անհանգըստութեան և ուղեւորութեան երկու ժամ տեւելուն, ասոնք ժամանակաւոր բաներ էին և այժմ ամէն բան կանոնաւորուած է, որպէս իրաւութեանց հարկաւորութեանց օրը զանազան մասը սնտուկներու մէջ կը գտնուին, մինչդեռ հիմակ բոլոր վաւերութեան օրինակորապէս կահաւորուած քանակութեանց համար կը փոխադրեն ուղեւորները մէկ ու կէս ժամէն և ոչ թէ երկու : առաջի երկու օրերը միայն երկու ժամ տեւեց ուղեւորութիւնը՝ ճամբաներուն նոր շինուած և գեղ չփորձուած ըլլալուն համար, և այս ալ բնական էր, մինչեւ որ մի քանի անգամ երթեւեկելէ վերջ հասկցուէր ճամբուն բոլոր հանգամանքները :

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆՔ

Ե.

ԳԷՈՐԳ ԳԱՏՈՒԵԼԻ ՊԱԼԱՏԵՑԻ

Գէորգ-Դպիր՝ այնչափ ներհուն տաճկազէտ է եղած, որ ժամանակակից սօճսաները և իւլամաներն իրեն երթալով՝ Արարական դժուարահասկանալի նուիրական մատենից նկատմամբ մեկնութիւններ կը խնդրեն եղեր: Բարոյական անձուկ պարագայներու մէջ, մեծամեծ տագնապներէ զինքը զերծուցած ու պաշտպանած են վերոյիշեալ ծանօթ այլազգիք:

Կը պատմուի թէ Պատուելին՝ օր մը բաղնիք կ'երթայ, և հոն մասնաւոր բաղնիցներ (էհրամ մինաէրի) իրարու վերայ պատրաստելով՝ վրան կը բազմեցնեն զինքը, Բէհրիպար գլխով ծըխպամուրջ մ'եւս հրամցնելով, և այլ արտաքոյ կարգի ընդունելութեամբ և մեծարանք կը պատուեն ու կը յարգեն:

Չմուռնաք ըսելու թէ՛ հին ատենները, քրիստոնէայք արտօնուած չէին բաղնիքի մէջ նալըն հագնելու:

Բաղնիքին մէջ նոր լուացուած ու հագուելու համար դուրս ելած հետաքրքիր Թուրք մը՝ Գէորգ-Դպիրն համարուելով, իրեն կրօնակից կը կարծէ, և կ'սկսի հեալ մտերմանալ և կրօնական խօսակցութիւն մը բանալ: Թուրքը կարի գոհ մնալով սոյն տեսակցութենէն, մեկնած պահուն՝ Խամի Շէրիֆի կը հարցնէ:

Պատուելին կը պատասխանէ՝ Մուհամէտ:

Ղուրնազ Թուրքը դուրս ելած տուն, կը տեսնէ որ Պատուելին՝ գլուխը քալքաք կը դնէ, ու Հայ քրիստոնէից(1) յատկացեալ տարազ կը հագնի, իսկոյն կը կռահէ խօսակցին Հայադաւան մը լինելն, յոյժ կ'զգածուի յուսախաբութեանը վերայ, չթափանցելով արդէն Պատուելոյն տուած սրամիտ և խորիմաստ պատասխանոյն:

Ուստի Թուրքը Գէորգ-Դպիր պատասխանին դէմ կ'երթայ բողոքել առ որ անկէ, և Գէորգ-Դպիր ձերբակալուելով կը տարուի Աղա-Քաբուսին և կը ներկայանայ Եէնիչէրի-Աղապին, ո'ւր նախ Տաճկին բացատրութիւնը լսուելով, երբ ապա ամբաստանեալ մեծանուն Դպիրը կը հրաւիրուի արդարացընել ինքզինքը՝ այնպիսի նուիրական անուն մը չարաչար գործածելուն և իրեն

(1) Ամէն ազգ իրեն յատուկ հագուուալի ձեւն ունէր. Եէնիչէրիներու ցուցարարին մէջ կարելի է այժմ իսկ տեսնել Հայը, Յայնը, Հրեայն, և այլն, այն ժամանակի իրենց յատուկ տարազներով:

բուն անունը չտալուն համար, Պատուելին պաղ արեամբ կը պատասխանէ թէ՛ «Այդ Տաճկին ինծի՛» «Իսմի—Շէրիֆի» հարցուց, չըսաւ թէ՛ «Քու անունդ ի՞նչ է»: Եւ կը յաւելու. «Միթէ՛ Մուհամէտ անունը՝ Խամի Շէրիֆի չէ՞»:

Դատաւորը՝ «Բէք ալեա՛՛ հալլ իթմիլչինիզ» կ'ըսէ, ու խիստ գոհ մնալով Պատուելոյն սոյն կոկիկ և կլորիկ, նամանաւանդ անպատրաստ՝ գոհացուցիչ ու արդարացուցիչ պատասխանէն, «Հօճան՝ մինչև հո՛ս պարապ տեղը յոգնեցուցեր ես» կ'ըսէ ոսոխին ու կը ճամբէ, խստիւ պատուիրելով որ՝ ուրիշ անգամ ալ դատաւորին չդիմէ այդ տեսակ սին թիւրիմացութեանց համար:

Հիմայ սկսինք Պալատեցի Պատուելոյն գրական գործունէութեան թընուումն մասանցն ընել:

Լեզուագէտ Դպրապետը՝ 1778ին Պարսկերէնէ ի Հայ թարգմանած էր «Ի դուարձութիւն ընթերցասիրաց» մեծագին եւ պատուական Ականց, եւ այլոց պէսպէս հանգական, եւ կենդանական քաւանց, նաեւ Եօրանց հրահալեւեաց, եւ զանազան ազնուագոյն իրաց Գիրքը, որ 1779ին տպուած է Յօհաննիսեան Պօղոսի գործարանին մէջ, հըրամանաւ սրբազան Պատրիարքի մեծի քաղաքիս՝ Տեառն Յոհաննու աստուածիմաստ Վարդապետի:

Մեծայարգ Թարգմանիչը՝ գրքին սկիզբը կոկիկ Յառաջաբանութիւն մը դրած է, յորում Պարսկ Հեղինակն, Որդին Հիւսէյնի դուստան, 28 տողերու մէջ բացատրած է թէ իրեն ժամանակակից թագաւորն ինչպէս հրամայեր է սոյն գրքին յօրինման ու պատրաստութեան, և գրքին վերջը՝ 239 երեսէն սկսեալ մինչև 304 երեսը, հանդերձ մեկնութեամբ՝ բառից ոմանց հաւաքումն և սոյն մատենի մէջ գտնուող նըշանաւոր իրաց և բառից ցանկը զետեղած է:

Վերոյիշեալ տալագրեալ թարգմանութենէն զտտ, Պարսկահայ Բառագրքին Հեղինակին կողմանէ գրուած Յառաջաբանին մէջ կարգացած էի թէ Հայոց ՌՄԽԴ թուականին, Գէորգ-Դպիր՝ աշաւուրջ հայեցողութեամբ աշխատած է գրել նաեւ Շահիտի անուն Պարսկի բանաստեղծին Բառագրքին Հայերէն մեկնութիւնը:

Նոյնպէս և տոոր յարած է՝ Շահիտի Հեղինակին աշխատասիրութեան նմանօրինակ նորագ յօրինեալ մատենի մը Հայերէն թարգմանութիւնը:

Եւ յետոյ, Հալիմի անուն մէկու մը՝ Հիճրէթի 850 թուականին տաճկերէն ոտանաւոր յօրինած հարուստ մի բա-

ռագիրքն ևս ի Հայ հանած, և այսպէս՝ եռահատուած բառամատեան մը կազմած է:

Եւ ես մեծանուն Գէորգ-Դպիրն սոյն 600 երեսներէ բաղկացեալ ինքնագիր հատորը տեսայ, իմ ազնիւ բարեկամներէս՝ Մեծ Արծրունի Յովհաննէս Էֆ. ի քով:

Սոյն ստուարահատորն՝ ինչպէս ըսի, քանի մը տեսակ գրական գործ կը պարունակէ:

Առաջին մասին դրանը, կամ երեսին վրայ գրուած է մեծ տառերով,

Ա. Վ. (1)

Եւ ապա, Թարգմանօրէն մեկնութիւն Տաղաչափական բառարանին այնորիկ, որ կոչի

ՇԱՀԻՏԻ

Ի յոյս ամեալ աշխատութեամբ Գէորգայ ուրումն մեականուն դարի:

Ի մայրաքաղաքն Կոստանդնուպօլիս:

Ընդ հովանեաւ քանարի Սրբոյ Հրեշտակայեթին Միքայէլի որ ի Պալատն:

Յամի Տեառն 1795. մայիսի 8:

Ի վայելումն բառազնին վերձանողաց Հայկազունեաց:

Այս առթիւ նախաբանած է Գէորգ-Դպիր, իրեւ Յառաջաբանութիւն ինչ, հետեւեալ ծանօթութիւնները Շահիթի Հեղինակի մասին.

«Հեղինակն պիտանական գրքուկիս այսորիկ, որ կոչի Թեօհֆէ ի Շահիտի, էր ի դաւառէն Մէնթէշէի, ի գիւղաքաղաքէն Մուղլայի, ըստ աղանդոյն Մէվլէվի. որդի առն ուրուք՝ որ կոչուր Խիւտայի, որ ի մանկութենէ դեզերեալ ի վարժս ուսման, և եղեալ հմուտ ի գիտութեան լեզուին պարսկական, շարադրեաց գգիրս զայս բառական. մեկնելով զսոյն ո'րչափ մարթ կ'ը բառիւք թուրքական լեզուին. և ուրեք ուրեք առ ի չգոյէ համապատասխան բառի ի թուրքական բարբառի, վարեցաւ արաբական ձայնիւ. և սակս դիւրընկալ լինելոյ բառիցն ի միտս ընթերցողաց, յօրինեաց զսոյն գիրս ոտանաւոր տաղաչափութեամբ, լինել նմանակ ոտանաւոր գրոցն Թեօհֆէ Հիւսամի կոչեցելոյ, որով ինքն վարժեալ էր ի մանկութեան իւրում, բաժանելով զսա

(1) Բնագրին մէջ այս գլխագիր երկտառին վրայ պատկեր (ւ) ըստած նշանը կար, որով «Ա.Վ.» պիտի կարգացուի «Աստուծով»:

ի պրակս կամ ի գլուխ 27, ըստ պէս պէս յանկաւորութեան եւ վանկաջափութեան, որոց վերջին հատուածն գոլով կարի իմն երկար՝ կոչեաց զնոյն Պահրի դավիլ, այսինքն պրակ երկայն:

« Եւ աշխատասիրեալ աւարտեաց զսոյն գիրս ի թուականի հիմարէթին 921, ի ժամանակս թագաւորութեան Սուլթան Սէլիմին առաջնոյ, որդւոյ Սուլթան Պայեղիտի, և թուինն Ֆաթիհ Սուլթան Մէհմէտի: և վասն օգտակար և շահաւէտ գոլոյ սորին՝ յորէ անտի և այսր յարգ և պատիւ գտեալ առ թուրքս, բազում արդիւնս գործեաց և գործէ:

« Եւ որպէս ոք՝ որ զտունի ինչ պլտղասուռ մեծապէս հոգ տարեալ դարմանէ և խնամէ, զի ևս քան զևս պտղաբերեալ արդիւնս գործեացէ, սոյնպէս և յոլովք ի գրագիրացն թուրքաց հետըզհետէ ի բացատրութիւն սորին՝ մեկնական գիրս յորինեցին, և պարզաբանութեամբ չքեղազարդեալ, առաւել ևս հանդիսացուցին:

« Արդ՝ և ես Գէորգ անուն չնչին կոստանդնուսօլսեցի պալատական, հայեցեալ ի շահ օգտութեան մատենիս այսորիկ, յանձն առի աշխատութիւն, և գրեցի զմեկնութիւն սորա դրոշմեալ ի քարտի հայկական տառագծութեամբ, ուր նախ զՊարսկն եղեալ, ապա զՀայոցն, յետոյ զԹուրքացն, և հուսի յետոյ զԱրապացն, որով եղեւ սա գիրք բառից, լեզուաց և բարբառոց քառից: և այս ամենայն ի վայելս ուսումնասէր անձանց հայկազունեաց, ի թուականին Հայոց ՌՄԽԴ:

« Ի թագաւորեալ քաղաքն Կոստանդնուսօլսի, ի տեղւոյ անդ որ կոչի Պալատ, ընդ հովանեաւ եկեղեցւոյ Սրբոյն Միքայէլի, երկնայնոյն Պետի: »

Շահիտի գրքի մասն բռնած է յիշեալ ստուարահատորի 325 երեսներն:

Երկրորդ մասն՝ երեք երեսներ պարագ թողուելէ յետոյ՝ սկսած է 329 երեսէն, հետեւեալ խորագրով.

« Դարձեալ հաւաքումն պարսկական բառից, մեկնեալ հայկական եւ բուրական բառիւ: »

Սակայն նախ քան զբառագիրս, յառաջաբանութիւն մ'ալ աստ գրած է, զոր արժան կը համարիմ նոյնութեամբ յառաջ բերել:

« Եւ քանզի տեղեկութիւն բառից բանալի է բոլոր գիտութեանց, յայն սակա որ փափաքի և տեղեկաց ուսման, պարտ է նմա ունել զժամօթութիւն նշանակութեան բառից: Վասն զի թէ՛ ուսանիլ իցէ, և թէ՛ ուսուցանել, ո՛չ յաջողի այն ուսմք՝ առանց գիտելոյ նորա զնշանակութիւնս բառից, որ է հաստատուն հիմն ուսման: յորոյ վերայ

կառուցեալ կերտին չինուածք՝ հոգեկան և մարմնական գիտութեանց:

Արդ՝ զայս ամենայն գիտելով հեղինակն գործոյս Հալիմ անուն, յորինեալ շարադրեաց զայս գիրս մեկնութեան բառից ոտանաւոր չափմամբ ըստ պէս պէս վերջաւորութեան զանազան վանկից և տառից: բովանդակեալ զնոսին ի գլուխ 24, և զետեղեալ ի սմին մատենի զյոլովութիւն պարսկական բառից, մեկնեաց զնոսին թուրքական լեզուաւ: յորում մինչեւ ի գլուխն իննեւտասներորդ՝ շարակարգեաց մի միայն զյոգնախուռն գումարութիւնս անուանց, և այլոց մասանց բանի, բաց ի բայէ: Եւ անտի մինչեւ ի գլուխն 23, զխմբաւորութիւնս բայից: Եւ ապա ի 24 երրորդում գլխի կարգեաց բանս ինչ ուսանելիս ըստ ոճոյ քերականութեան խրատու: Ոստելով ի նմա զձեւակերպութեան զիմաց՝ անցելոյ ամանակին բայից, և զկազմութեանէ հրամայական եղանակին, նաև ապառնի և ներկայ և անկատար ամանակաց: Եւ զընդունելութեանց կրաւորականաց և կրաւորակերպ չէզքականաց, այլ և ներգործականաց և ներգործակերպ չէզքականաց և զանուանց բայածականաց, և զբայից անցողականաց: Նաեւ զհոլովակերտ նախագրութեանց եւ զվերջաւորութեանց ածանցականաց, և զլեզնականակերտ մասնականց անուանց: Եւ ևս՝ զբաղադրական մասնականց, որք զնեն յառաջ բայից, և զվերջութեանց բայից, թէ էականաց և թէ արտակայականաց, և աւարտեաց զսոյն ի թուականի Հիմարէթին 850:

« Եւ զայս ամենայն աշխատութիւն վասն այն էառ նա յանձն, զի համարիքն գուն գործելով ի բերան առեալ սերտեցեն զտողս ոտանաւորացն այնոցիկ, և այնպէս ամբարեալ միտերեսցեն զնշանակութիւն պարսկական բառիցն ի միտս իւրեանց, և յուշի կալեալ տպաւորեցեն զնոսա իւր բեւեռապինդ սեւեռմամբ: և ի դէպ ժամանակի պիտոյից՝ ի մտաց իւրեանց իբրեւ ի շտեմարանէ իմքէ հանեալ՝ առատութեամբ ի գործ ածիցեն ի շարադրելն բանս ինչ: Նաև հասու լիցին յընթերցանութիւնս այլ և այլ գրոց՝ գիտաւորութեան մտաց բանին: Ուստի և ինքն իսկ ասէ ի Պարսկ լեզու յառաջաբանութեան իւրում՝ ոտանաւոր չափմամբ, թէ՛

ՀէՐՔԻ ԻՅՆՐԱՒ ԵԱՏ ԿԻՅՐԷՏ ՏԵՐ ՏԻԼԷՇ:

ՏԵՐ ԱճԷՄ ԷՆՏԷՔ ՊԻ ՄԱՆԷՏ ՄԻԽՔԻԼԷՇ:

« Արդ՝ ընթերցեալ զմատենս զայս, կարի իմն ակործելի թուեցաւ ինձ վանկուչ կարգաւորութիւն բազմահոյլ բառից սորին, և կամեցեալ յեղուլ զսոյն ի հայկական բան, սկիզբն արարի գրել, և յաւարտ հասուցեալ կատարեցի օգնականութեամբն Աստուծոյ, մի միայն զբառս մատենին ըստ կարգի քաղեալ, և ո՛չ զոտանաւորացն փոյթ ինչ արարեալ:

« Ես Գէորգ չնչին ծառայ Կենարար

Փրկչին մերոյ Իրիստոսի, որդի Տեառն Յոհաննու քահանայի ի սէր հանգուցելոյ, ի թագաւորեալ քաղաքին Բիւզանդիոնի, ընդ հովանեաւ տաճարի եկեղեցւոյ Սրբոյն Միքայէլի մեծի Հրեշտակապետի, որ ի թաղին Պալատի: և այս պատահեաց ի թուականին Հայոց ՌՄԽԴ: յօգոստոսի 24: »

Թերեւս Պարսկահայ բառագրքին նախագիծը լինի սոյն առձեռն հաւաքածոյն, որ 24 զլուսներու բաժնուած, այլ ու բէնի կարգաւ դասաւորուած է, այլ կարծես կարգ մը հեղինակներու գրուածոց և զանազան գրքերէ քաղեալ բառերու ժողովածոյ մ'է, ուրոյն ուրոյն կազմեալ, այլ դո՛ւ բո՛ւ վիճակի մէջ թողուած, և կ'երեւի թէ՛ յետոյ սոյն նախագաղափարն դասակարգուած ու կազմակերպուած է տպագրեալ Պարսկահայ Բառագիրքը:

Հաւաքոյթը բաւական կ'ընդարձակի մինչեւ 567րդ երեսը, ուր յաջորդն՝ ԳԼԽԻ ԻԴ, կ'սկսի Պարսկահայ լեզուի քերականական կազմութեան ու ձեւակերպութեան վերաբերող կանոններով, և ի վերջոյ՝ պարսկի լեզուի մասին առ ուսանողս ուղղեալ մետասան տող հրաւիր, ու վերջ (1):

Երանի թէ՛ ազնուասիրտ և վեհանձն Սրբունի Յովհաննէս էֆէնտի, Գէորգ-Դավիթ գէթ սոյն մնացորդ գրական գործարն (2) ձեռքէ չհանելու համար, ի յիշատակ իւր պապուն՝ Սասգիւղի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցւոյն նշանաւոր Աւագերէց Տէր Յակօբ Աւագ քահանա:

(1) Կը փափագէի Գէորգ-Դավիթ ձեռագրէն քանի մը երես վիմագրութեամբ զետեղել աստ, բայց կարելի չեղաւ դժբաղդաբար՝ դիւրահասկնալի պատճառու:

(2) Իսկագիրն՝ յիշեալ Յովհաննէս էֆէնտիի Հանգ. հօրը՝ Տէր-Յակօբեան Ստեփան Աղայի սեպհականութիւնն եղած է մեծագունմար առնելիքի մը փոխարէն:

Ինչպէս ժամանակաց յայտնի է, մեր Ազգին մէջ՝ նոյն ատենները հարաւաւոր Տաճկաբաններ եղած են, ինչպէս Սորասանձեան Պետրոս Ամիրա, Աշնանեան Պօղոս Ամիրա, Պուրուսուղեան Յակօբ Աղա, նոյնպէս և Տէր-Յակօբեան Ստեփան Աղա (Արծրունի), որ իւր հայերէնը՝ Էջմիածնայ միաբան Շահրիարցի Շահխաթունեանց Յովհաննէս Արքեպիսկոպոսէն ուսած է, որ ունի գրած երկհատոր՝ Ստրագուքիւն կարողիկէ Էջմիածնի եւ հինգ գաւառաց գիրքը, տպեալ 1842ին, ինչպէս նաև, Աղօթագիրք, Պատմութիւն Հայոց, և այլ երկասիրութիւններ:

Ստեփան Աղա Տէր-Յակօբեան՝ եգիպտոսի Փոխարքային սեղանաւոր՝ Երամեան Վսեմ. Գէորգ պէյին սենեկին՝ առաջին գործակալարհաշուական եղած է:

յին, Կիւրճի մականուանեալ (1) — որ գրեթէ բոլոր ժամանակակից Ամիրաներուն Տաներէնցն ու սիրելին եղած է, և որ ծերունազարդ Տ. Գէորգ ծերունի Աւագ քահանային աներն է — Սոյ աստուածարեալ Աթոռոյ Մայր եկեղեցւոյ թանգարանին նուիրէր, ուրկէ ժամանակին՝ պէտք եղած ատեն, բազմաթիւ գրական գանձեր ու գոհարներ դուրս բերուած ու տպուած են:

Ազգային մատենադրութեան մէջ Գէորգ Պատուելի Պալատեցի, կամ Տէր Յովնանէսեան Պալատեցի Գէորգ-Դպիր անունը հռչակ առած է աւելի իւր Պարսկահայ ընդարձակ բառարանով, որ 1826ին, այսինքն, յետ մահուան Գէորգ Դպիրին, Ամիրայից Ամիրայ՝ Յարութիւն Պէզճեանի արդեամբ և ծախիւք տըպուած է յօրթագիւղ Արապեան գործարանին մէջ, ինչպէս որ մի և նոյն մեծանուն Ամիրային ծախիւք հրատարակուած է Մխիթարեանց աշխատասիրութեամբ Վենետիկ տպուած Հայկազեան երկհատոր ընդարձակ և մեծածախս Բառարանը:

Հ. Սարգիս վարդապետ Թէոդորեան կը գրէ քառահատոր պատմութեան մէջ թէ, մեծկակ գումար մը (2) թողած է Պէզճեան Յարութիւն Ամիրայն՝ Տիւզեան Յակոբ չէլէպիին, որպէս զի թէ՛ Գէորգ-Դպիր Պարսկահայ բառարանն, ու թէ՛ Վենետիկ վերոյիշեալ Հայկազեան Բառարանն տպուելով՝ ազգային վարժարանաց և բազմաթիւն վարժապետաց, եկեղեցեաց և վանքերու ու մատենադարանաց ձրի բաժնուին ու տարածուին, մինչդեռ Վենետիկէն՝ ոչ միայն այդ ընդարձակ Բառարանին տըպագրութիւնն բուն Մեկենասին անուանը չեն ձօնած, այլ և միայն 2000 օրինակ տպելով, իւրաքանչիւրին համար 500 զուրուշի մօտ գին մը դրած ու այնպէս շրջաբերութեան հանած են: Այդ Բառարանն՝ այժմ սպառած է գրեթէ:

Այն ատենները Քերականութիւն գիտցողը մատով կը ցուցնէին, իսկ բառարան չինել՝ չկար. այն ժամանակուան Բառարանին կազմութիւնը՝ տարբեր բան էր:

Ողբացեալ Տոքթ. Բարունակ պէյ աւանդաբար կը պատմէր ու կը գրէր թէ, Ազգին ողորմելի տգիտութեան ժամանակները Բառգիրը չգտնուելով՝ Գում-Գարուի եկեղեցւոյն փողոցին անկիւնը պէօրէկնի մը խանութին վրայ սենեակ մը կար, ուր ժամանակին գիտուն պատուելիներն իրենց գիտցած բառերը

թուղթի կտորներու վրայ գրելով՝ այլու բերնից կարգաւ պատին վրայ կը կախեն եղեր, և բառի մը նշանակութիւնն հասկնալ ուզողները՝ Իսկիւտարէն, Խասգիւղէն, Օրթագիւղէն և ուրիշ հեռուոր թաղերէ Պոլիս յիշեալ պէօրէկնիին խանութը կ'երթան ու պատէն վար կ'ախուած թուղթերուն մէջ կը փնտռեն եղեր:

Ահա՛ ճիշդ ասոր մօտ ժամանակաց մէջ, անցեալ դարուն վերջերն է որ գրած ու աւարտած է Գէորգ-Դպիր իւր Պարսկերէն Բառգիրքն, որոյ գլխաւոր հանգամանքներէն մին է, դիւաւ գըտնել անդ «յատուկ անուանք՝ երեւելի արանց, գաւառաց, քաղաքաց, գիւղօրէից, գետոց, կենդանեաց, յաւելեալ և զօրութիւնս՝ հանքաց և դեղօրէից, ևայլն, ևայլն, և զանցս ինչ պատմական»:

Հարկ չկայ չեղտելու թէ, Պարսկահայ Բառգիրքը (1) Գէորգ-Դպիր գլուխ գործողը կը համարուի, և սոյն գրական հրաշակերտին իբրև Յաւաջբան՝ Տիւզեանց գերդաստանի եւախառքն համարուող Յակոբ-Չէլէպիին, գեղեցիկ ներածական մը կցելէ յետոյ, իբրև նախագիրք՝ Սուլթանաց տիրող լեզուին գեղեցիկ և ներհուն ուսումնասիրութեան համար՝ համառօտ Քերականութիւն մը յարմարեցուցած է:

* *

Յակոբ Չէլէպիի յառաջաբանական ինչ ինչ մասերն պարտ կը համարիմ աստանոր ի վեր բերել, ի գիտութիւն ընթերցողաց:

«Չուարձալի արդարեւ և արժանաւոր խօսել և գրել զարդեան կրթեալ ազանց զգեղեցկայարդարն և զքաղցր լեզուս, և բազմօգուտ նոցայն իմաստալիր գրուածովք պարարել զիմաստ, այլ պարտք անհրաժեշտ կայ ի վերայ, և հարկաւորագոյն իսկ է գիտել զլեզու Տէրութեան և բնիկ իւր քաղաքի, ուր և պիտոյք իսկ աւօրեայ հանճարագիւտ և շահախնդիր լինել հարկադրեն:

«Եւ քանզի ըստ իմաստնոյն, «Քամահրէի է զերկինս չափել, և զգուռն քաղաքի իւրոյ անգիտանալ»։ ապա կարեւոր է մերազնեաց սրտեւանդն փութով բերել ի մարզումն Հայրենի և Տէրութեան լեզուաց:

«Որքան պիտականագոյն և շահաբեր

(1) Փառք Աստուծոյ, այժմ ամէն տեսակ Բառարան ունինք, Մեծը կ'ուզես թէ՛ Փոքրը, Ընդարձակը թէ՛ Համառօտը, Հիւ՞նը թէ՛ Նորը, ինչպէս նաև յատուկ Անուանքը թէ՛ Առձեռնը, Մոցակիր, Գրալանի, Սեղանի, Դարակի, Գրադարանի, ևայլն, ևայլն Բառարանները, սակայն չհարցնէ՞ք թէ՛ ո՞ւր է ցարդ գաւառաբարբառից Բառարանը:

է մեզ, նախ և յառաջ արդարեւ զՀայրենականն՝ և ապա զՏէրութեանն ուսանել զլեզու և զգրականութիւն՝ որոյ բազմառատ վայելեմք աղգովին շնորհան, և ընդ որում են պատուատեալ և նոյնացեալ շահք մեր յատուկ, և էութիւն քաղաքական, Թէպէտ և ոչ սակաւք ի մերազնեաց քաջահմուտ ճշմարտութեան վերոյգրեալ բանիցս, և ի յատուկ շահուց վարեալ, բազմաքիրտն ճգամք ի ձեռն ունին բերեալ զՕսմանեան գրականութիւն. այլ բազմավաստակն ուղի՝ դժուարեմբեր իսկ գործեալ ի դասատուացն դժուարամարս եղանակէ ուսուցանելոյ, խորհեցուցեալ զայլս բազումս, դեռ ի սկզբան անդ բարձի թողի առնել պարտաւորէ:

«Այսոցիկ քաջ վերահասու լեալ՝ նախահայեաց և հեռատեսակն ուսումնասէր և բարեյիշատակ Գէորգայ Դպիր Տէր Յովնանիսեան, ըստ արժանւոյն ՊԱՏՈՒՆԵԼԻ մականուանեալ, և նախագգած անհրաժեշտ պիտոյից Հայկազնեաց սոյն լեզուի, և խորհրդազգած միանգամ, թէ ո՞րք և ո՞րպիսի դժուարութիւնք յետս ընկրկեն զաշխոյժ պատանեկական ուսանողաց, բազմամեայ անխոնջ աշխատասիրեալ՝ ի լոյս ած զայս Բառարան՝ Պարսկական և Հայկական լեզուաց, զորոյ զյարգ և զպիտականութիւն առաջի արկանել ուսումնասիրաց անպէտ վարկանիմ. զի նոյն իսկ բառն Բառարան, պարսկէ յինքեան զիւր բազմաշահ պիտոյս, Քանզի բանալի գոլով գրականութեան, որք միանգամ զայն ի ձեռն ունին պատրաստ, դիւրագոյնս առնեն մուտս ի դժուարամուտ և յանել խորս լեզուագիտութեան. նա՛ զի՛ լեզուասէրն յուսանելն՝ միանգամ ընթերցուլ, կարէ և ինքնին ուսանել զլեզուն առանց ուսուցչի՝ լոկ նպաստիւք սոյն Բառարանի» (1):

* *

Գէորգ-Դպիր ունէր նաեւ երկասիրութիւն մը՝ Պարսկական տառից համառօտ բացատրութիւն մը և ընթերցանութեան կանոններ, Տիւզեան Յակոբ Չէլէպի՝ բաւական չհամարելով զայս, կը պարտաւորի յօրինել Բառարանին կցորդ համառօտ Քերականութիւնը, զորմէ խօսեցայ վերը, և ոյր առթիւ գրած ներածական երկտողն է հետեւեալն:

«Եւ գիտելով զի Բառարան միայն թէ չունիցի ընդ իւր և զՔերականութիւն՝ սակաւ օգուտ գործէ, և քանզի պակասեալ գտաք զազգ մեր և յայսմ

(1) Լեզուաբան Հ. Սերովբէ Տէվրիշեան, միշտ սքանչացում կը յայտնէր Գէորգ-Դպիր սոյն Պարսկահայ Բառգիրքի մասին:

(1) Բնիկ Տփլիսեցի լինելուն համար Կիւրճի յորջորջուած է:

(2) Կը կարծուի թէ՛ 20000 հատ 20 նոց ոսկի, որ ըսել է՝ 4000 լիւրայի չափ ողջ ստակ:

կարեւոր օգնութեան, յաղագս այնորիկ խնդրեցաք ընդ զպակասութիւն մեր զայս՝ դարձեալ ի գրուածոց Գէորգեայ Դպրի յօրինողի գրոցս. այլ ոչինչ գտաք ի նորայսն, բայց միայն համառօտ բացատրութիւնս Պարսկական տառից, և կանոնս ընթերցանութեան։»

Զմոռնանք յայտնելու թէ, Գէորգ-Դպրի յօրինած սոյն Բառարանին ձեռագիրը այժմ կը գտնուի Ղալաթիոյ ազգային մատենադարանին մէջ։ Տէր Յովհաննէս Աւագ քահանայ Հիւնքեարպէյէնեան ինքն յանձնած է Մատենադարանին՝ սոյն թանկագին ձեռագիրը։

Ճիշդ ժամանակը չէ՞ բաղդատելու զայն տպագրութեան հետ, զիտցուելու կամ ստուգուելու համար թէ՞ Տիւզեան Յակոբ չէլէպիին ստանձնած սըրբագրութիւնն կամ անոր վերագրուած յաւելուածական նախաբանը ի՞նչ և որունն է։ (1)

Քննել և խմանալ պէտք է նաև յետագայ ծանօթութիւնը, որ հանդ. Միսաքեան Պուէտ խաչատուրին տողածն է, թէ ի՞նչ մտօք գրուած և ի՞նչ հասկցնել ուզած է։

«Գէորգ պատուելիյին Պարսկական բառագրոյ համար վենետիկցի ուխտաւոր մը յառաջաբանութիւն մը գրած էր, որ տպուելէն ետև Պէլզեան Յարութիւն Ամիրային խնամքը կորստեան դատաւարտեցաւ։ Յառաջաբանին գըրիչը դառնապէս կը բամբասէր մեր արեւելեան վարդապետները, որ սըրբապղծութենէ զերծուցանելու դիտ-

(1)Սոյն Տիւզեան Յակոբ չէլէպի և իւր հարազատք Պօղոս և Կարապետ չէլէպիք, 2 մարտ 1820ին՝ Անդրիանուպօլսեցի Պօղոս Պատրիարքի օրով՝ Կեսարիոյ Ս. Կարապետի վանքը զրկուած են, և երեք տարի անդ մնայէ վերջը՝ երբ հըրաման ընդունած են ի Պոլիս վերադառնալու, այդ միջոցին՝ Չէլէպիք իրենց նստած սենեկին ծեփին վերայ երկու կտոր սրամիտ ոտանաւորներ գըրած են, գրեթէ 20-25 տուներէ բաղկացեալ, Պոլիս հասած են 1823 ապրիլ Այդ ոտանաւորներէն մին ուղղեալ 15ին։

է առ Տ. Ստեփաննոս եպիսկոպոս՝ Աւաջնորդ Կեսարիոյ. իսկ երկրորդն՝ գրեթէ իրենց կեանքի համառօտ պատմութիւնն է, այլ և այլ անձնաւորութեանց նկատմամբ ակնարկութիւններով համեմեալ։

Յիշեալ ոտանաւորագիր սենեակներէն և յարակից սրահը այժմ Կեսարիոյ վանուց ժառանգաւորաց վարժարանի սանուց ընդարձակ ննջարանի վերածուած են, և այդ ոտանաւորներուն օրինակներն՝ Կեսարիոյ արդի Աւաջնորդ Գեր. Տրդատ վարդապետ Պալեանի Հաւաքածոյին մէջ արձանագրուած ու անվերթար պահպանուած են, իբրեւ յիշատակագիր անցելոյն։

մամբ, նախնեաց գիրքերը միամտաբար գետերն ի վար կը նետեն եղեր, կամ եկեղեցեաց հիմնարկութեան ատեն խորաններուն տակը կը թաղեն եղեր անտուկներով։ Կիկերոնի Հասարակապետութեան նաւարկութիւնը հոս իբրև իրենց հաւատակցաց լուսաւոր աջուղներուն գերան վենետիկցի հարց ցըցուելով, մեր բանասիրաց կը խոտանանք, որ ուրիշ պատեհով հռոմէական վանքերուն Գերածոյից նկարագիրը տանք անանկ անձի մը գրուածքէ, որուն վկայութիւնը ժխտելու կամ սըտելու բաւական չկրնար ըլլալ ոչ հիմակուան և ոչ ապագայ վենետիկի լըրութիւնը։»

(Տե՛ս Մասիս, 1859 դեկտ. 31)

(Շարունակելի) Ա. Յ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ

ԱՎԱՄԱՅ ԸՆԴՀԱՏՈՒՄՆ

Ներկայիս կը ժողովանք ներդրութիւն խնդրել հետաքրքիր ազգայիններէն «Ծաղիկ»ի այս օրուան թիւով մեր Քննադատական յօդուածին շարունակութիւնն ընդհատելու համար։

Այս տխուր հարկին մէջ կը գտնուինք այն պատճառաւ որ Պ. Գրիգոր Մարգարեան կ'ընդմիջէ զմեզ, ձերիսէի-Շարգիլի չորեքշաբթի օրուան թիւով մեր քննադատականին նկատմամբ պատասխանի պէս կարգ մ'աւելորդ առարկութիւններ ընելով, թէ և պէտք չէր այսպիսի ընթացքի մը մէջ գտնուել, այլ պարտէր, ամենայն համբերութեամբ, սպասել յօդուածին վերջնաւուն։ Ինչ որ է, եղածն եղած է, հարկ է ժողովի պատասխան մը տալ։

Պ. Գր. Մարգարեանի տուած պատասխանէն շատ բան չկրցանք հասկընալ։ Ինչ որ կրցանք հասկնալ, ամբողջ երկու քառուան մեր քննադատութիւնը, սա եղաւ թէ՛

Ա. Մեր գրավածառ ըլլալը կ'երեւի որ Պ. Գր. Մարգարեանի ամենափոփոխ ջղերուն դպելով, անկարելի եղեր է ըմբռնել թէ ինչպէս մենք, գըրավածառքս, կրնանք քննադատի և մանաւանդ, անկողմնակալ քննադատի դեր կատարել։

Բ. Մեր ցոյց տուած սխալներն ուրիշ բան չեն եղեր բայց եթէ իւր գըրքին տպագրութենէն յետոյ, և ընկալանք երեւման, ինքեւրակաւ օրինաց հանդէպ, տեղի ունեցած փոփոխութիւններ, այսինքն, ըսել կ'ուզէ թէ 1891էն յառաջ, իւր 414 երեսներէ (սխալներէ) բաղկացեալ գրքին տպագրութեան թուականէն յառաջ, ամբողջ լեռնադաշտներ լեռանց կաւարներ կը ձեւացնէին։ Մալ-

քա և Կիւպրոս կղզիք գոյութիւն չունէին (իւր գրքին տպագրութենէն յառաջ)։ Աւստրալիա՝ հիմակուան տարածութեան կրկինն էր, իպէրեան և Պիքեթեան լերինք, Կիօն ի Կիօն, իւրարու տեղ կը գրաւէին։ Անգղիա՝ անջրդի երկիր մ'էր, նաւահանգիստներ՝ ծովէն հեռու, շատ հեռու... ներքին քաղաքներ էին (միշտ իւր գրքին տպագրութենէն յառաջ)։ Լեհք Սլաւ չէին, Կրեթէ կղզին հիմակուան շատ փոքր էր, Աթէնքի հին քանաքներն. Փարիզ կը գըտնուէին և փոխադարձաբար, (բայց միշտ իւր գրքին տպագրութենէն յառաջ)։ Մեծամեծ կոնսակալութիւնք՝ պարզ դաւառներ էին։ Լիքեք որ տարածութեամբ խիստ ընդարձակ էին։ Զոյգ մը Սամսոն քաղաքներ խաղաղիկ և աննախանձ կը գիտէին զիրար (գարձեալ իւր գրքին տպագրութենէն յառաջ)։ Հոլա-կոյսներ՝ լեռնադաշտներ կը ձեւացնէին։ Մեծամեծ երկիրներ՝ պարզ քաղաքներ էին, և այլն, և այլն։

Եւ այս ամէն երկրաբանական մեծամեծ փոփոխութիւնք եղան գրքին տպագրութենէն ետքը, և գիտէք ի՞նչ պատճառաւ այսքան փոփոխութիւնք տեղի ունեցեր են, միմիայն Պ. Գր. Մարգարեանի ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՍԽԱԼՆԵՐՆ ԱՐԴԱՐԱՅՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ։

Ա. ՊԵՊԵՌՅԱՆ

1892 Յունիս 18/30

Օրթագիրը

ՀԱՅ ԱՇՈՒՂՆԵՐ

(Շար. նախորդ թիւէն)

37. Սիւրանի, Յովհաննէս Բարերդ-ցի. երգած է Տաճկերէն, շատ քիչ անգամ ալ Հայերէն։

38. Պիսարի, Միհրան Արապաճեան, գրած է Տաճկերէն բանաստեղծական բաւական կտորներ գեղեցիկ։

39. Սաֆի, Հաճի Սերովքէ Եւդոկիացի. սա երգած է Տաճկերէն և համբաւ ունեցած է իւր գրած և երգած բանաստեղծական երգերուն համար. կը կարծուի նաև թէ իւր գործերն տըպագրուած են։

40. Սաֆի, Կ. Պօլսեցի Հայ ոմն։

41. Էլֆագի, Պօղոս Կեսարացի. երգած է Տաճկերէն։

42. Քէմքէրի, Ղազարոս Կիւմիւշ-խանէցի։

43. Զիւլալի, Պաղտասար Կ. Պօլսեցի. երգած է Տաճկերէն։

44. Շաֆի, Ղազար Պրուսացի. երգած է Տաճկերէն։

45. Ֆէրիսի, Ռէթէոս Կ. Պօլսեցի. երգած է Տաճկերէն։

46. Ճիւսայի, Կ. Պօլսեցի Հայ ոմն։

47. Ղալիքի, Յովհաննէս(1). երգած է Տաճկերէն, երբեմն նաև Հայերէն լայն սովորական ոճով:

48. Շախ, Սարգիս Կ. Պօլսեցի, Սամաթիայէն, երգած է Տաճկերէն:

49. Փէսէնի, Մարտիրոս Սեբաստացի, երգած է Տաճկերէն:

50. Նեմի, Գրիգոր Կարնեցի, երգած է Տաճկերէն, և ունի բաւական գեղեցիկ կտորներ:

51. Միհնէքի, Կարապետ Մկրտիչեան, Կեսարացի, արհեստիւ ոսկերիչ, երգած է Տաճկերէն, և այժմ իսկ երբեմն կ'երգէ՝ աշխատելով հանդերձ իւր արհեստին:

52. Ֆերեսի, Ռաջատուր Աղէքսանդրապօլցի, երգած է Տաճկերէն, և այժմ կ'երգէ Հայերէն:

53. Ակեանի, Կ. Պօլսոյ Իւսկիւտարէն Հայ ոմն(2). երգած է Տաճկերէն, մեծաւ մասամբ կրօնական-բարոյական: Սա իւր ժամանակին մէջ ամենաերևելի հանդիսացած է, և ապրած է սուրբ և մաքուր կեանքով, վախճանած է խորին ծերութեան մէջ:

54. Նիհուլի, Յակովբ Վէլիբ գիւղցի, երգած է Տաճկերէն:

55. Վէսի, Ռուբէն Կ. Պօլսեցի, Սամաթիայէն, երգած է Տաճկերէն:

56. Ռումմանի, Կարնեցի Հայ ոմն. (անունն յայտնի չէ ինձ):

57. Հագրի, Համբարձում Աղէքսանդրապօլցի, երգած է Տաճկերէն, վերջին ժամանակներն ալ Հայերէն:

58. Հիւմայի, Համբարձում Կարնեցի, երգած է Տաճկերէն. սա կոյր էր երկու աչօք:

59. Մէլիլի, Գալուստ Կարսեցի, երգած է Տաճկերէն և նաև Հայերէն:

60. Նիկեանի, Գրիգոր է իսկական անունն, և սակայն ինձ յայտնի չէ թէ ուր տեղացի է. երգած է Տաճկերէն, և ունի բաւական նշանաւոր կտորներ:

61. Սէլւանի, Կեսարիոյ Էվէրէկ գիւղաքաղաքէն Հայ ոմն, որոյ իսկական անունն ինձ յայտնի չէ. երգած է Տաճկերէն:

62. Ճէմալի, Մկրտիչ Աղէքսանդրապօլցի, երգած է Տաճկերէն և մեծաւ մասամբ Հայերէն:

63. Խարպի, Կարապետ Տփղիսեցի. կոյր է. սա կը բնակի այժմ ի Կեսարիա, և եղբայր է Մանուկի (փոքր) անուն Ասուրկի-(Տե՛ս Մաղիկի նախորդ թիւը):

64. Ֆիզանի, Գէորգ Աղէքսանդրապօլցի:

65. Նիւանի, Յովհաննէս Վաղարշապատցի, արհեստիւ ոսկերիչ երգած է միանգամայն Տաճկերէն և Հայերէն:

66. Թրփի, Կ. Պօլսեցի Հայ ոմն. (Շարունակելի) Ի Հաւաքածոյից
1892 Յունիս 11
Կ. Պօլսոյ

(1) Սա թէև Տաճկաստանցի է, սակայն յայտնի չէ՝ գոնէ ինձ, թէ ո՞ր քաղաքէն կամ ո՞ր գիւղէն է:

(2) Սորա անունը մեզ յայտնի չէ. հետաքրքիր եմք գիտնալու թէ ի՞նչ էր անունն:

ԳԱՒԱՌԱՅԻՈՅ ՀԱՄԱՐ ԿԱՐԵՒՈՐ ԱԶԴ

Գաւառաց մէջ շատ անգամ կը պատահին այնպիսի դատեր ու գործառնութիւններ որոնք, իրենց բնութեամբ և ըստ օրինի, Պոլիս փոխադրուելով միայն կրնան շարունակուիլ և իրենց լուծումը գտնել. այս կարգէն են Վճռաջինջ Ատենին ներկայանալի դատերը (թէմիզ), օտար հպատակաց հետ գաւառաց մէջ տեսնուած դատերուն վերաքննութիւնը (իսթիմաֆ), Թէսթաքք Շէրի վերաբերեալ դատեր, Ֆէրվահանէի վերաբերեալ գործեր, և այլն, և այլն:

Գաւառացիք յաճախ պարտաւորուած կը լինին այսպիսի դատերու և գործերու համար ի Պոլիս փոխանորդ մը կարգել իրենց, բայց դիւրութիւն չունենալով ճանչնալու մայրաքաղաքիս փաստաբանաց բազմութեան մէջ վստահելիները ու ձեռնհասները, հազար դժուարութեանց կը հանդպին, և յաճախ անկարող կամ անփութ մարդոց գործ յանձնելով, վերջ ի վերջոյ կը կորուսանեն իրենց իրաւունքը:

Գատական այս կարգի խնդրոց մէջ գաւառացւոց ծառայութիւն մը մատուցանելու համար, «Մաղիկ» Յանձնակատարութեան Գրասենեակը կապակցութիւններ հաստատած է մայրաքաղաքիս ամենէն ձեռնհաս փաստաբաններէն մի քանիին հետ: Կը հրաւիրուին այս կարգադրութենէն օգտուիլ նոքա որք այդ տեսակ գործեր ունին:

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԵԱՅ

155րդ ՎԻՃԱԿԱՀԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Տեղի պիտի ունենայ յառաջիկայ յուլիս 20 ին: Մեծ պարգեւն է

600,000 ՊՐԱՆԲ ԿԱՄ 26,400 ՕՍՄ. ՈՍԿԻ

Պիտի շահին 600 անձինք. Ամենէն փոքր պարգեւն է 400 Ֆրանք. Բազմաթիւ վաւերացեալ են Օսմանեան առեւտրական նախարարութենէն:

Գիւն թաղարտումի 10 դրոշ:

Գաւառներէն ստանալ ուղղոյնքը պէտք է դիմեն ԾԱՂԻԿԻ Յանձնակատարութեան Գրասենեակին: Փօստի ծախուց համար պէտք է ղրկել մէկ զրուշ աւելի:

Շահող թուոց ճիշդ ցուցակը կը հրատարակուի ԾԱՂԻԿԻ մէջ:

ՆՈՐ ԴԱՍԱԳԻՐԲ

ԹՈՒԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

ՏԵՍՏԱԿՆ ԵՒ ԳՈՐԾՆԵԿՆ

Աշխատանքաց

Յ. Գ. ՓԱՆԱԳԱՇԵԱՆ

Մասն Ա. — Չորս գործողութիւն ամբողջ թուոց, 600ի մօտ հրահանգներով և գործնական խնդիրներով. Բ. Տըպագրութիւն բարեփոխեալ և ճոխացեալ... 4 զրուշ:

Մասն Բ. — Չափք, կշիւք և դրամք. Տասնորդական կոտորակք. Յատուութիւնք թուոց. Հասարակ կոտորակք. Թուրքիոյ հին և նոր չափուց և կշռոց բազմաթիւներ. մօտ 500 հրահանգք և գործնական խնդիրք. Աղիւսակք. 4 զր.

Մասն Գ. — Գործածութիւն թուաբանական գործողութեանց. Կշռութիւն և Համեմատութիւն. Երկր Կանոն. Շա. հու Կանոն. Ձեղջման Կանոն. Միջին պոյմանաժամու Կանոն. Միջնորդէք. Հարկերն այսչափ շահ ու զին. Ընկերութեան կանոն կամ Բաշխումն համե-

մատական. Սնանկացեալի մը ստացուածոց Բաշխումն. Միջին Հաշիւ. Սառնուրդի Կանոն. Մետաղաց բաղադրութեան Կանոն. Քառակուսի և խորանարդ արմատք. Մէթրական Դրութիւն, և այլն, և այլն. Բաց ի բազմաթիւ հրահանգներէ՝ 300ի մօտ գործնական խնդիրներ... 4 զրուշ:

Ա. Ե. Բ. Մասունք ի միասին կազմուած... 7 1/2 զրուշ:

Ա. Բ. Գ. Մասունք ի միասին կազմուած... 10 զրուշ:

ԱՐԺԷՔ ԴՐԱՄՈՑ

Օսմ. լիւրս 100 զրուշ:

Մէճիալիէ	108	2 վեցնոց	102 20
Քառորդ մէճիա	107	Իսկուր բօլ	89 30
Մանր մէճիա	102	Նաբուէն	87 11
Մէթալիք	98	Գրիմից	51 12
Հինգնոց	101	30 Անգլ. լիւրս	110 4
Մասն Բ թղթադրամ 9 10			
Գոնարիտէ	22	17 Բուս. Երկ.	82 1/4
Թահվիլ. Օսմ.	83	Թաւիլիյէ	18

ԱՐՏՈՆԱՏԷՐ Ա. ՍԱՔԱՅԵԱՆ

ՏՊԱԳՐ. ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ
Էսկի-Չապքիէ փողոց, թիւ 61